

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Publisher: Imam Khomeini International University

Categorizing the Theoretical Foundations of Architecture and Urbanism Based on Layers, Drivers, and Ontological Indicators

Hadi Farhangdoust ^{(1)*} , Toktam Hanaee ⁽²⁾

1. Master of Science of Islamic Architectural Engineering, Faculty of Islamic Art and Architecture, Imam Reza International University, Mashhad, Iran.

2. Associate Professor of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

Received: 21/08/2025
Accepted: 21/10/2025
PP. 82-115

Keywords:

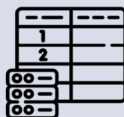
Theoretical Foundations; Driver; Cognitive Classification; Semantic Mediation; Cognitive Structure; Environmental Intervention

Number of references: 36

Number of figures: 10

Number of tables: 13

Introduction: This research addresses a foundational problem within the domains of architecture and urban planning, which stems from the inherent difficulty in identifying and classifying theoretical underpinnings due to the sheer breadth of concepts, the complexity of their definitions, and the ambiguity in the reciprocal relationships between these theories and environmental interventions. This condition, wherein the design and planning processes are exposed to epistemological disarray, often leads to decisions that are incongruous with the social, cultural, and physical fabric of the built environment, thereby limiting the selection and adaptation of theories to meet specific design requirements and decision-making exigencies. The absence of explanatory frameworks for a structured categorization has consequently reduced the application of theory to generalized or abstract levels.

The Purpose of the Research: In response, the principal objective of this research is to formulate an analytical framework predicated on an ontological index for the demarcation of theoretical foundations. This cognitive framework, based on an analysis of the potential capacity (cognitive role) and the actualized capacity (mediating role) of theories, and their organization across six distinct layers and eight common features, seeks to provide a systematic solution that enhances the adaptability and effective utilization of theoretical foundations in the processes of environmental design and planning. The necessity for this research arises from palpable gaps in the theoretical literature and the conspicuous absence of a systemic framework to forge a systematic connection between diverse theories and practical environmental interventions. This deficiency is of critical importance, particularly in projects that demand the flexible adaptation of theories to shifting environmental conditions.

Methodology: The research methodology is anchored in a structuralist qualitative discourse analysis. This approach was chosen for its suitability in navigating the complex and semantic-rich nature of theoretical foundations, enabling the identification of latent semantic structures and the proposed ontological indices. To implement this method, the MAXQDA software was utilized for comprehensive coding, conceptual modeling, correlation analysis, and the validation of the indices. The statistical population for this research comprised 111 selected specialized sources from the past five decades, which were compiled and analyzed through purposive sampling.

Findings and Discussion: The results of the investigation indicate that the concept of the “driver”, extracted from the shared content between the layers and common features of theoretical foundations, facilitates a precise demarcation of theory into two principal categories: intra-disciplinary and inter/trans-disciplinary. These drivers function as semantic-functional patterns, providing a diagnostic tool for determining where and how to use theories when confronting an architectural or urban problem. The intra-disciplinary driver, possessing a cognitive-interpretive role, is further subdivided into “objective” and “advisory” types, which focus on specialized analyses and the provision of operational guidelines within the architectural and urban planning frameworks. Conversely, the inter/trans-disciplinary driver, characterized by its applied-

Use your device to scan
and read the article online

interdisciplinary role, encompasses subjective and prescriptive types, which concentrate on interdisciplinary interactions with an emphasis on cultural and social values, and on the regulatory imperatives derived from other fields, respectively. This categorization has been shown to significantly enhance the precision of aligning theoretical foundations with design needs and environmental interventions. Furthermore, the fundamental characteristics of each of the four types—namely, the degree of semantic certainty, the level of generalizability, the scope of operational authority, and the level of perceptual accessibility—have been extracted and presented alongside their respective exemplars and the intricate relationships between the layers and features. The reliability and validity of these drivers were confirmed via Cronbach's Alpha testing, which yielded a strong correlation coefficient of 0.797 for both constructs, affirming their internal consistency and robustness.

Conclusion: The conclusion of this research posits that the proposed ontological index provides an invaluable analytical instrument for designers, planners, and researchers. This index can contribute to an enhanced quality of environmental decision-making and promote a greater convergence between theory and practice in architecture and urban planning. This achievement finds direct application in fields such as strategic design, spatial analysis, sustainable planning, and even the development of pedagogical tools for a more profound comprehension of these theories. The final proposed framework, by establishing a conceptual-applicative relationship between the four types of theoretical foundations, enables an informed and targeted selection process based on the value and capability of each theory across both cognitive and mediating roles. This contribution promises to make design more efficient.

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Highlight

- An analytical framework for theoretical foundations by categorizing theories (Objective, Advisory, Subjective, Compulsory).
- The creation of a diagnostic and applicative tool, termed the 'Driver', designed for the evaluation and selection of theories.
- The formulation of a model for the concurrent assessment of the potential capacity (cognitive role) and the actualized capacity (mediating role) of theoretical foundations.

This paper is an open access and licenced under the [Creative Commons CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

©2024, UST. All rights reserved.

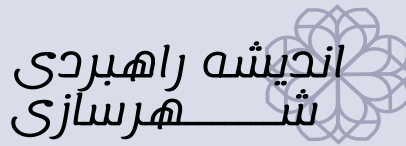
Cite this article: Farhangdoust, H. and Hanace, T. (2025). Categorizing the Theoretical Foundations of Architecture and Urbanism Based on Layers, Drivers, and Ontological Indicators. *Urban Strategic Thought*, 3(2(6)), 82-115.

[doi](https://doi.org/10.30479/ust.2025.22523.1207) <https://doi.org/10.30479/ust.2025.22523.1207>

[URL](https://ut.journals.ikiu.ac.ir/article_3913.html) https://ut.journals.ikiu.ac.ir/article_3913.html

*. Corresponding Author (Email: h.farhangdoust@imamreza.ac.ir) / (Phone: +989157058285)

دسته‌بندی مبانی نظری معماری و شهرسازی مبتنی بر لایه‌ها، راهبرها و ویژگی‌های شاخص ماهیت‌شناسی

هادی فرهنگدوست^{(۱)*}، تکتّم حنایی^(۲)

۱- کارشناس ارشد معماری اسلامی، دانشکده هنر و معماری اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، مشهد، ایران.
 ۲- دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>مقدمه: پژوهش حاضر به مسئله‌ای بنیادین در معماری و شهرسازی می‌پردازد که ناشی از دشواری شناخت و دسته‌بندی مبانی نظری به دلیل گستردگی مفاهیم، پیچیدگی تعاریف و ابهام در روابط متقابل آن‌ها با مداخلات محیطی است. این وضعیت موجب محدودیت در انتخاب و انطباق نظریات با نیازهای طراحی و تصمیم‌گیری‌های محیطی شده و ضرورت ارائه شاخصی شفاف و کارآمد را دوچندان کرده است.</p> <p>هدف پژوهش: تدوین چارچوبی تحلیلی بر پایه شاخص ماهیت‌شناسانه برای تفکیک مبانی نظری براساس توان بالقوه (نقش شناختی) و بالفعل (نقش میانجی‌گری) و سازمان‌دهی آن‌ها میان شش‌لایه و هشت ویژگی مشترک است. ضرورت پژوهش از شکاف‌های موجود در ادبیات و فقدان چارچوبی برای اتصال نظام‌مند میان نظریات و مداخلات محیطی ناشی می‌شود. این امر، به‌ویژه در پروژه‌هایی که نیازمند انطباق انعطاف‌پذیر نظریات با شرایط متغیر محیطی هستند، اهمیت دارد.</p> <p>روش‌شناسی: روش‌شناسی تحقیق بر تحلیل گفتمان کیفی استوار بوده و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، کدگذاری، مدل‌سازی مفهومی، هم‌بستگی یابی و اعتبارسنجی شاخص‌ها انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش، شامل ۱۱۱ منبع منتخب تخصصی در پنج دهه اخیر بوده که براساس نمونه‌گیری هدفمند، گردآوری و تحلیل شدند.</p> <p>یافته‌ها و بحث: نتایج نشان می‌دهد که مفهوم «راهبر» برآمده از اشتراک محتوا بین لایه و ویژگی‌های مشترک مبانی نظری، موجب تفکیک دقیق مبانی نظری به دو دسته درون‌رشته‌ای (انواع عینی و توصیه‌ای) و بین‌فرارشته‌ای (انواع ذهنی و تجویزی) شده است. این دسته‌بندی توانسته دقت در تطبیق مبانی با نیازهای طراحی و مداخلات محیطی را به طور چشم‌گیری افزایش دهد. همچنین، خصلت‌های بنیادین هر دسته و مصادیق انتسابی آنها، همراه با روابط میان‌لایه‌ها و ویژگی‌ها، استخراج و ارائه شده است.</p> <p>نتیجه‌گیری: شاخص ماهیت‌شناسانه پیشنهادی، ضمن تقویت قابلیت تفکیک و انطباق مبانی نظری، ابزار تحلیلی ارزشمندی برای طراحان، برنامه‌ریزان و پژوهشگران فراهم می‌کند که می‌تواند به بهبود کیفیت تصمیم‌گیری‌های محیطی و ارتقای همگرایی میان نظریه و عمل در معماری و شهرسازی بینجامد.</p> <p>نکات برجسته:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ارائه یک چارچوب تحلیلی جهت انتخاب هدفمند مبانی نظری، از طریق تفکیک چهارگانه نظریات (عینی، توصیه‌ای، ذهنی، تجویزی) - ایجاد یک ابزار تشخیصی-کاربردی تحت عنوان «راهبر» برای ارزیابی و گزینش نظریات معماری و شهرسازی - تدوین مدلی برای سنجش هم‌زمان توان بالقوه (نقش شناختی) و توان بالفعل (نقش میانجی‌گری) مبانی نظری 	<p>دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۳۰ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹ صص: ۱۱۵-۸۲</p> <p>واژگان کلیدی: راهبر مبانی نظری، طبقه‌بندی شناختی، میانجی‌گری معنایی، ساختارشناختی، مداخلات محیطی.</p> <p> تعداد منابع: ۳۶</p> <p> تعداد اشکال: ۱۰</p> <p> تعداد جداول: ۱۳</p>

ارجاع به این مقاله: فرهنگدوست، هادی و حنایی، تکتّم. (۱۴۰۴). دسته‌بندی مبانی نظری معماری و شهرسازی مبتنی بر لایه‌ها، راهبرها و ویژگی‌های شاخص ماهیت‌شناسی. *اندیشه راهبردی شهرسازی*، ۳(۲)، ۸۲-۱۱۵.

این مقاله به صورت دسترسی باز و با مجوز Creative Commons CC BY-NC 4.0 قابل استفاده است.

۱- مقدمه و بیان مسئله

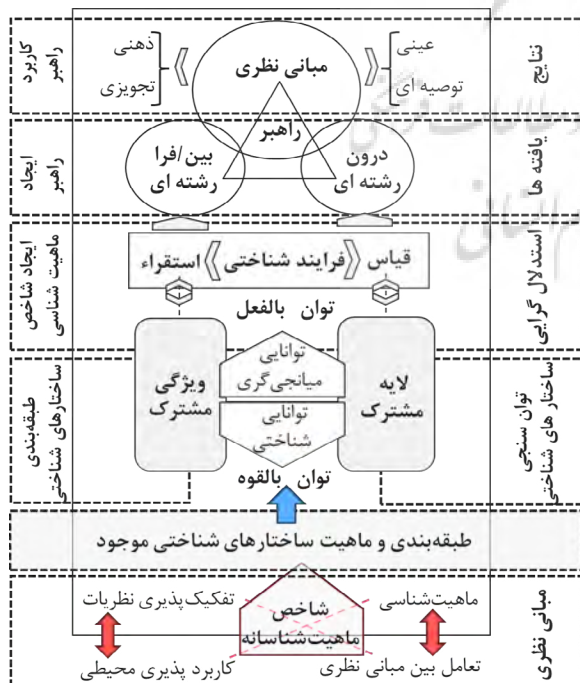
در دهه‌های اخیر، تنوع و پیچیدگی نظریه‌ها در حوزه معماری و شهرسازی، موجب دشواری در انتخاب، تطبیق و به‌کارگیری مبانی نظری متناسب با نیازهای متغیر محیطی شده است. این وضعیت، نه‌تنها فرایند طراحی و برنامه‌ریزی را در معرض آشفتگی معرفتی قرار داده، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری تصمیماتی گاه ناسازگار با بافت‌های اجتماعی، فرهنگی و کالبدی محیط گردیده است (Groat & Wang, 2013: 86-88). در عین حال، نبود چارچوب‌های تبیینی برای دسته‌بندی ساخت‌یافته مبانی نظری، منجر به تقلیل کاربرد نظریه‌ها به سطوح کلی‌نگر یا انتزاعی شده است (فرهنگدوست و همکاران، ۱۴۰۱). این چالش، ضرورت بازنگری در شیوه تحلیل، تفکیک و سازماندهی نظریات را از منظر شناختی و معناشناختی برجسته می‌سازد تا زمینه بهره‌برداری هدفمند از آن‌ها در انواع مداخلات محیطی فراهم شود.

در راستای همین زمینه، پژوهش جاری به دنبال شناسایی شاخصی است که توانایی تفکیک و شناخت انواع مبانی نظری معماری و شهرسازی را از جنبه‌های تفاوت‌ها و شباهت‌های ماهیت آنها فراهم می‌آورد. این شاخص باید باعث تسهیل در انتخاب و اولویت‌بندی مبانی نظری برای مداخلات محیطی شود. همچنین، به طور عمده به نحوه طبقه‌بندی و ارزیابی مبانی نظری پرداخته و ارتباط نزدیکی با شناسایی مبانی نظری و زمینه‌های کاربرد آن‌ها داشته باشد (هوشیار، ۱۴۰۰: ۴۵۰). در مجموع، شاخص‌های موجود در مطالعات غیرمنسجم، با مفهوم مسئله پژوهش ارتباط خوبی برقرار کرده‌اند، اما نیاز به بسط و توسعه بیشتر برای گسترش کاربردهای عملی آن‌ها در زمینه معماری و شهرسازی وجود دارد.

پژوهش حاضر به ارائه چهارچوبی برای شناخت و دسته‌بندی موضوعی مبانی نظری در معماری و شهرسازی با تمرکز بر شاخص ماهیت‌شناسانه می‌پردازد. به بیانی دقیق‌تر، هدف اصلی تحقیق جاری، ارائه یک چارچوب شناختی و دسته‌بندی موضوعی برای مبانی نظری معماری و شهرسازی است که از طریق تحلیل شاخص ماهیت‌شناسانه، قابلیت انطباق و استفاده مؤثرتر در

فرآیندهای طراحی و برنامه‌ریزی محیطی را فراهم می‌آورد. این هدف به دنبال تلفیق دیدگاه‌های فلسفی، معماری و شهرسازی برای توسعه رویکردهای نوآورانه در تحلیل و طبقه‌بندی مبانی نظری است که از انعطاف‌پذیری و قابلیت تطبیق بالایی برخوردار باشند (Yang et al., 2024).

در راستای شناسایی مسئله پژوهش جاری، مشکلات مختلفی به‌عنوان مشکل پژوهش شناسایی شدند. این مشکلات عمدتاً ناشی از شکاف‌های دانشی-روشی و شکاف‌های دانشی-موضوعی هستند که در خلال بخش‌های بعدی بررسی شده‌اند. مشکلات به‌صورت تدریجی و از طریق تحلیل نظریات مختلف، مطالعات مقایسه‌ای و شناخت دقیق‌تر ویژگی‌های مختلف مبانی نظری در معماری و شهرسازی، به‌وضوح آشکار شدند. روند شهودی این کشف به طور عمده در قالب پژوهش‌هایی صورت گرفته که سعی در تعیین شاخصی برای تفکیک مبانی نظری داشتند. بسیاری از این مشکلات ناشی از عدم درک صحیح تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود میان این مبانی بوده است که باعث عدم توانایی در اولویت‌بندی و انتخاب درست آن‌ها برای مداخلات عملی معماری و شهرسازی شده است (فرهنگدوست و فرکیش، ۱۴۰۱).

شکل ۱. فرآیند تعریف و محدودسازی چهارچوب پژوهش

مطالعات مفهومی-تاریخی: در برخی پژوهش‌ها، تمرکز بر تحلیل تاریخی و مقایسه‌ای مبانی نظری بوده است. برای مثال، پژوهش‌هایی تلاش کرده‌اند تا از طریق تحلیل تطبیقی نظریات معماری در چهارچوب تاریخ‌نگاری مفاهیم، به‌نوعی طبقه‌بندی نظری دست یابند (Vidler, 2018). در این پژوهش‌ها، روش قیاسی برای دسته‌بندی نظریات به کار گرفته شده، اما ساختار تحلیل فاقد عمق مفهومی-معنایی بود که موجب سطحی‌نگری در فهم تفاوت‌های بنیادین نظریات شده است (Jacoby, 2013). نقطه‌ضعف اصلی این روش، ناتوانی در تحلیل لایه‌های پنهان ساختار معنایی نظریات است که موجب شد قابلیت تطبیق با موقعیت‌های پیچیده طراحی محدود باقی بماند (Hultsch & Martínez, 2023).

مطالعات کارکردگرایانه: مطالعات دیگری نیز تلاش کرده‌اند تا با رویکرد عملکردگرایی، نظریات را بر اساس کارایی در طراحی محیطی دسته‌بندی کنند (Read & Meath, 2024). این پژوهش‌ها با بررسی نظریات در حوزه معماری پایدار، شاخص‌هایی مانند پاسخ‌گویی محیطی و مصرف انرژی را به‌عنوان مبانی دسته‌بندی قرار داده‌اند (Foley et al., 2016). با این حال، این نوع مطالعات نیز در تحلیل مفاهیم بنیادین و ساختارهای شناختی دچار ضعف‌اند، چرا که تمرکزشان بر ساختار درونی نظریات نیست بلکه اثرات بیرونی است (Abbott et al., 2025).

پژوهش‌های فلسفی-تحلیلی: برخی پژوهش‌های دیگر با رویکردی فلسفی، به تحلیل مفهومی مبانی نظری پرداخته‌اند (Bacchini, 2018). این پژوهش‌ها عمدتاً به دنبال شناسایی مفاهیم بنیادین و سازه‌های فلسفی نظریات هستند (Moon & Blackman, 2017). نقطه قوت این روش‌ها در عمق تحلیلی آنهاست، اما اغلب فاقد ابزار تطبیقی با فرایندهای عملی طراحی‌اند، زیرا تحلیل‌ها در سطح انتزاعی باقی‌مانده و فاقد ساختارهای مقوله‌ای برای طبقه‌بندی کاربردی‌اند (Terrone, 2019).

مطالعات شناختی-مفاهیمی: مطالعاتی نیز سعی در استفاده از نظریه‌های شناختی برای آغاز فصلی جدید در آینده تحلیل‌های علمی و طبقه‌بندی مبانی نظری داشته‌اند (Recalde et al., 2019). آن‌ها از نظریه نمونه‌های بارز

باتوجه به این شکاف‌ها، مسئله پژوهش جاری به طور خاص، ناتوانی در ارائه شاخص شفاف برای تفکیک مبانی نظری معماری و شهرسازی به‌عنوان مبانی تصمیم‌گیری در مداخلات محیطی است. برای حل این مشکل، می‌بایست این مشکل از طریق قاب‌گذاری و تعیین محدوده معنی‌داری آن (شکل ۱)، به سوالات پژوهش جزئی‌تر تبدیل شود. به طور خاص، سوالات زیر مطرح می‌شود:

۱) چگونه می‌توان ویژگی‌های بنیادین مبانی نظری معماری و شهرسازی را شناسایی کرد؟

۲) چه شاخصی می‌تواند تفاوت‌های بنیادین مبانی نظری را مبتنی بر ماهیتشان تفکیک کند؟

نوآوری‌های این پژوهش شامل ارائه چارچوب دسته‌بندی کاملاً جدید و ارائه شاخص منحصربه‌فرد برای تحلیل ماهیت نظریات است. این نوآوری‌ها در زمینه‌هایی نظیر تطبیق نظریات با پروژه‌های خاص معماری و شهرسازی و توسعه ابزارهای آموزشی برای درک بهتر این نظریات کاربرد دارند. این دستاوردها موجب سهولت در انتخاب مبانی نظری متناسب و مناسب برای فرآیندهایی چون طراحی شهری، برنامه‌ریزی محیطی، و مدیریت پروژه می‌شوند و زمینه‌هایی نظیر طراحی راهبردی، تحلیل فضایی، و برنامه‌ریزی پایدار را پوشش می‌دهند. این پژوهش به‌ویژه در زمینه‌هایی که نیازمند انعطاف‌پذیری و قابلیت تطبیق نظریات است، تاثیرگذار خواهد بود.

۲- پیشینه پژوهش

پیشینه‌شناسی پژوهش‌های مرتبط با دسته‌بندی و تفکیک مبانی نظری معماری و شهرسازی، نشان می‌دهد که یکی از مسائل بنیادین در نظریه‌پردازی معماری و شهرسازی، فهم و دسته‌بندی مبانی نظری بر مبانی شاخص‌های تحلیلی بوده است. در دهه‌های اخیر، مطالعات مختلفی با هدف تعریف، تحلیل و کاربرد نظریات در زمینه‌های مختلف طراحی و برنامه‌ریزی محیطی انجام گرفته‌اند. این مطالعات که در ادامه می‌آیند، علی‌رغم پیشرفت‌های قابل توجه، هنوز با چالش‌هایی اساسی در خصوص فهم ماهیت‌شناسانه نظریات مواجه‌اند:

محیطی است.

در پژوهش‌ها تنها به جنبه‌های کیفی مبانی نظری مانند زیبایی‌شناسی پرداخته شده، درحالی‌که شاخص ماهیت‌شناسانه مانند ویژگی‌های ساختاری یا تأثیرات محیطی مبانی نظری، مورد غفلت قرار گرفته‌اند. این موضوع نیاز به محدودسازی مسئله برای تمرکز بر یک رویکرد تلفیقی و میان‌رشته‌ای که بر تفکیک نظریات بر اساس شاخص ماهیت‌شناسانه تأکید دارد را توجیه می‌کند. راهبردهای پژوهش جاری با تمرکز بر گسترش توانمندی‌های نظری و تحلیل ساختارهای شناختی، این کمبود را جبران می‌کنند و از طریق تعریف شاخص تفکیک‌پذیر، کارایی عملی پژوهش را افزایش می‌دهند (شکل ۲).

شکل ۲. شکل‌گیری چهارچوب مفهومی پیشنهادی پژوهش جاری به وضع موجود بر اساس پیشینه

تفکیکی‌تر مفاهیم نظری را دارد و در تطبیق نظریات با مداخلات محیطی موفق‌تر عمل می‌کند. برای مثال، این روش در تحلیل نظریات گفتمانی مانند پدیدارشناسی و تعامل آن‌ها با زمینه‌های طراحی شهری بسیار کارآمد است (شکل ۳).

بر این اساس، می‌توان فرضیات مدنظر در این پژوهش را به این صورت در نظر گرفت:

فرضیه اصلی: فقدان شاخص ماهیت‌شناسانه، سبب سردرگمی در تفکیک و کاربرد مبانی نظری معماری و شهرسازی در مداخلات محیطی می‌شود.

برای تحلیل مفهوم مرکزیت در دسته‌های نظری استفاده کرده‌اند و به این نتیجه رسیدند که برخی مفاهیم نظری به‌عنوان «هسته شناختی» در ساختار معنا عمل می‌کنند (McBride et al., 2022: 220-225). اگرچه این پژوهش‌ها به نحو بهتری به تحلیل لایه‌های معنایی نظریات می‌پردازند و هسته ایجاد راه‌حل در پژوهش جاری نیز قرار گرفته‌اند، ولی اغلب فاقد چارچوب جامع و کاربردی برای تفکیک نظریات در بستر طراحی و شهرسازی هستند. بر اساس جمع‌بندی محدودسازی مسئله پژوهش جاری در ارتباط با شناخت و تفکیک مبانی نظری معماری و شهرسازی بر اساس شاخص ماهیت‌شناسانه از چندین جنبه ضروری است. نخست، تحلیل مسئله نشان می‌دهد که شکاف‌های موجود در پژوهش‌های پیشین، عمدتاً ناشی از عدم تمرکز بر ارتباط سامانمند میان نظریه‌های متنوع و مداخلات

۳- روش پژوهش

در این پژوهش همان‌طور که در مقدمه بیان شد، روش تحقیق کیفی از نوع تحلیل گفتمان در این پژوهش به‌کار رفته است. زیرا بهترین روش تحقیق برای دستیابی به هدف پژوهش، روش کیفی از نوع تحلیل گفتمان است. این روش به دلیل ماهیت پیچیده و معنایی مبانی نظری معماری و شهرسازی، امکان شناسایی ساختارهای پنهان معنایی و شاخص ماهیت‌شناسانه را فراهم می‌کند. در مقایسه با روش‌های کمی که محدود به تحلیل‌های عددی هستند، تحلیل گفتمان قابلیت بررسی عمیق‌تر و

شود. این امر از یک سو شفافیت در روند تحلیل را افزایش داد و از سوی دیگر از غلبه ذهنیت فردی پژوهشگران کاست.

دوم، برای کاهش اثر تفسیری بالا، از اعتبارسنجی متقاطع میان منابع مختلف و همچنین بازآزمایی مفاهیم کلیدی در قالب مقوله‌های مشترک استفاده شد. این اقدام باعث شد که تنها مفاهیمی به مدل نهایی راه یابند که از پشتوانه کافی در متون تخصصی و اجماع نسبی در منابع برخوردار باشند.

سوم، برای اطمینان از پایایی داده‌ها، آزمون آماری آلفای کرونباخ بر روی شاخص‌ها اعمال گردید که ضریب بالای ۰/۷۹۷ به دست آمده، نشان‌دهنده انسجام درونی مناسب و کاهش اثرگذاری تفسیرهای فردی است.

به این ترتیب، اگرچه روش تحلیل گفتمان ذاتاً با چالش ذهنیت محوری و تفسیری روبه‌روست، اما با اتخاذ تدابیر فوق، این محدودیت‌ها مدیریت شده و هیچ‌گونه اثر منفی بر روند تحلیل و یافته‌های نهایی پژوهش نداشته است. بلکه بالعکس، امکان استخراج ساختاری شفاف و قابل‌انکا از مبانی نظری معماری و شهرسازی را فراهم آورده است. جدول ۱ فرایند پیاده‌سازی روش تحقیق را بیان می‌کند.

شهرسازی است که در پنج دهه اخیر منتشر شده‌اند. نمونه‌گیری بر اساس روش هدفمند انجام شد تا از متون و منابعی استفاده شود که به طور مستقیم با شاخص‌های پیشنهادی پژوهش ارتباط دارند. تعداد نمونه‌های موردبررسی، شامل ۱۱۱ منبع منتخب بود که بر اساس معیارهای مشخصی از جمله اهمیت علمی و ارتباط موضوعی انتخاب شدند^۲.

فرایند کلی تجزیه و تحلیل داده‌ها بر پایه فرآیند کدگذاری مفاهیم، استخراج الگوهای مفهومی و ارزیابی تطبیقی شاخص‌های پیشنهادی صورت گرفت. این فرآیند شامل تعیین رمزهای اولیه بر اساس متن، گروه‌بندی آن‌ها به مقوله‌های معنایی و تحلیل تطبیقی یافته‌ها بود. نرم‌افزار MAXQDA در تمامی مراحل تحلیل برای مدیریت داده‌ها و تجزیه و تحلیل سامانمند استفاده شد.

بی‌تردید روش تحلیل گفتمان به دلیل ماهیت کیفی خود با محدودیت‌هایی همچون ذهنیت محوری و سطح بالای تفسیری مواجه است. در این پژوهش برای مدیریت این محدودیت‌ها چند اقدام اساسی صورت گرفت. نخست، فرآیند کدگذاری در سه مرحله باز، محوری و انتخابی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد تا امکان بازبینی، مقایسه و اصلاح مکرر رمزها فراهم

جدول ۱. فرایند پیاده‌سازی روش تحقیق

مرحله	شرح فعالیت	نمونه اقدام	معیار شمول	معیار عدم شمول
کدگذاری باز	شناسایی واژگان و عبارات کلیدی	استخراج مفاهیم «ماهیت‌شناسانه»، «راهبر»	منبع دارای مفاهیم نظری روشن مرتبط با معماری/شهرسازی	فقدان ارتباط مستقیم با مبانی نظری یا صرفاً توصیفی بودن
کدگذاری محوری	گروه‌بندی رمزهای مشابه در قالب مقوله‌ها	ترکیب رمزهای «ساختار معنایی» و «میانجی‌گری» در یک مقوله	وجود هم‌پوشانی معنایی و قابلیت تعمیم	ناسازگاری کامل با چارچوب لایه‌های شناختی
کدگذاری انتخابی	انتخاب مقوله‌های اصلی برای مدل نهایی	تعیین چهار نوع راهبر (عینی، توصیه‌ای، ذهنی، تجویزی)	پشتیبانی تجربی و بسامد بالا در منابع	بسامد بسیار پایین یا عدم تأیید در اعتبارسنجی متقاطع
استخراج مفاهیم	پیوند مقوله‌ها با لایه‌های شناختی	تخصیص مقوله‌های منتخب به لایه‌های شش‌گانه	قابلیت تبیین نقش شناختی و میانجی‌گری	عدم توانایی در ارتباط دهی با اهداف پژوهش

Code System	میان رشته ای	شهرسازی	معماری	SUM	متغیر مستقل: لایه‌ها و ویژگی‌های مشترک در فرایند شناخت مبانی نظری	
طبقه بندی شیوه‌ها	382	586	715	1683	متغیر وابسته: توانایی میانجی‌گری معنایی و شناختی ساختارهای شناختی	
میانجی‌گری معنایی	621	565	1138	2324		
لایه‌های مشترک (تفکیک روش شناختی)	307	531	403	1241		
لایه‌های مشترک (تفکیک لایه ای)	141	274	200	615		
ویژگی‌های مشترک (تفکیک ویژگی‌ها)	1948	5293	1499	8740		
ویژگی‌های مشترک (تفکیک لایه ای)	1805	5463	1517	8785		
راهبرها (تفکیک رشته)	632	2592	276	3500		
راهبرها (تفکیک حوزه)	63088			63088		
انواع مبانی				0		جامعه آماری: ۱۱۱ کتاب و مقاله
راهبر درون رشته‌ای	3989	24629	8937	37555		
راهبر بین-فرا رشته‌ای	4682	29434	9413	43529		
SUM	77595	69367	24098	171060		

حجم کدگذاری در موضوعات اصلی (بدون نمایش زیر موضوعات) مدل‌سازی روش تحقیق جاری در نرم‌افزار MAXQDA

شباهت‌ها و تفاوت‌های بنیادین میان مبانی نظری مؤثر است.

از سوی دیگر، معماری‌های شناختی^۲ مانند CLARION یا ACT-R یا SOAR، با ایجاد ساختارهای لایه‌ای از دانش صریح و ضمنی، امکان تحلیل بین سیستمی مبانی نظری را فراهم می‌آورند و قابلیت تلفیق عناصر شناختی مختلف را برای شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌های مفهومی مبانی نظری افزایش می‌دهند. هر یک از این رویه‌ها ماهیت، قدرت و دامنه کارکرد خود را دارند و به صورت برآمده و جهت‌گیری شده از ماهیت خود شیوه، تفکیک مبانی نظری را ممکن می‌سازند. نتیجه آنکه، اگر چه ساختار منسجمی در ادبیات موجود برای طبقه‌بندی مبانی نظری بر اساس نظریه‌های شناختی وجود ندارد، ولی رویه‌های شناختی متعددی در تفکیک مبانی نظری به کار گرفته می‌شود که از جنبه‌های گوناگونی به این امر دست زده‌اند. به صورتی که توان هر شیوه را می‌توان، برآمده و جهت‌یافته از ماهیت آن شیوه‌ها دانست. بر این اساس، در جدول ۲ به این موارد پرداخته می‌شود.

۴- طبقه‌بندی ساختارهای شناختی

در این رویکردهای شناختی در طبقه‌بندی مبانی نظری بر اصول روان‌شناختی دسته‌بندی مفاهیم بنا شده‌اند (Jarecki et al., 2020). نظریه‌های شناختی مانند نظریه نمونه^۳، نظریه نمونه‌های بارز^۴ و نظریه نگاهت ساختاری^۵ به تفکیک و مقایسه نظام‌مند مبانی نظری کمک می‌کنند؛ چرا که هر یک با رویکرد خود، ساختارهای مفهومی یا شبکه معنایی را به صورت متفاوت تحلیل و بازنمایی می‌کنند (Bussolon, 2009; Mordecai et al., 2021):

- نظریه نمونه تمرکز دارد بر مفهوم مرکزی و شاخص^۶ یک دسته مفهومی و تمایز آن با اعضای کمتر مرکزی که در نتیجه برای تفکیک مبانی نظری با سازگاری مرکزی و واریانس مفهومی کاربرد دارد.
- نظریه نمونه‌های بارز به تحلیل تطبیقی دقیق‌تری از نمونه‌های خاص هر نظریه توجه دارد، امکان‌پذیر ساختن تطبیق دقیق‌تر شبکه معنایی نظریات متفاوت.
- نظریه نگاهت ساختاری ساختارهای مشابه میان دو حوزه (مثلاً دو نظریه مختلف) را بر پایه روابط مفهومی و تعاملات ساختاری آن‌ها تحلیل می‌کند که برای کشف

جدول ۲. بررسی ابعاد و طبقه‌بندی ساختارهای شناختی برای آگاهی از ویژگی‌های قابل انتظار از آن‌ها

مفهوم‌ها و متغیرها و شاخص	زمینه‌های کاربرد	موضوعات قابل شناخت	شیوه شناختی
تحلیل تطبیقی شامل متغیرهایی همچون ساختارهای فلسفی، تأثیرات زیست‌محیطی، و ویژگی‌های کاربردی نظریات است که تفکیک‌پذیری و جامعیت آن‌ها را مشخص می‌کند.	زمینه‌های تعریفی، توصیفی، و پایشی برای بررسی تطابق نظریات با نیازهای محیطی، تحلیل مقایسه‌ای رویکردهای کلان و خرد را تسهیل می‌کند.	شناسایی مرور تطبیقی رویکردهای فلسفی و معماری، شکاف‌هایی در تحلیل تفاوت‌های ساختاری نظریات را آشکار ساخته است. این شکاف‌ها نیازمند روش‌شناسی تطبیقی جدیدی هستند که به ادغام رویکردهای گفتمانی و میان‌رشته‌ای توجه داشته باشد. پژوهشگر پیشنهاد می‌دهد که تحلیل گفتمان می‌تواند به درک عمیق‌تر و توسعه شاخص تفکیک‌پذیر کمک کند.	تحلیل مقایسه‌ای نظریات
مفاهیمی مانند نظام معنایی، تعامل شاخص، و کارایی عملکردی در تحلیل مبانی نظری، به‌ویژه در طراحی زمینه‌گرا، به طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرند.	زمینه‌های ارتباطی، تحلیلی، و تجربی برای تلفیق مفاهیم معنایی و کارکردی نظریات در فرایندهای طراحی محیطی به کار می‌روند.	مطالعه نظام‌های معنایی نظریات مختلف، تأکید بر شناسایی تعامل میان شاخص مفهومی و کارکردی نظریات دارد. این مطالعه نشان داده که عدم پیوند میان این شاخص، به محدودیت در تصمیم‌گیری‌های محیطی منجر شده است.	شناسایی ساختارهای معنایی
شاخصی مانند تضاد گفتمانی، ویژگی‌های ساختاری، و تأثیرات محیطی برای تحلیل تفاوت‌ها و شباهت‌های نظریات به کار گرفته می‌شوند.	زمینه‌های نظری، میانجی، و پایشی برای بررسی تضادهای گفتمانی، تحلیل عمیق نظریات، و تنظیم شاخص مفهومی استفاده می‌شوند.	پژوهش‌های پیشین از تحلیل کیفی گفتمان برای شناسایی تضادهای معنایی و گفتمانی در نظریات استفاده کرده‌اند. این روش کمک کرده تا شاخص ناهمگون به طور معنادار در طبقه‌بندی شناختی تفکیک شوند.	تحلیل کیفی گفتمان
متغیرهای محیطی، شاخص عملکردی، و تعامل نظریات در زمینه‌های مختلف، ابزارهایی برای تحلیل و تفکیک نظریات هستند.	زمینه‌های نظری، تحلیلی، و کاربردی برای ادغام مفاهیم و شاخص عملیاتی در نظریات مختلف، مورد استفاده قرار می‌گیرند.	استفاده از روش‌های تطبیقی در مطالعات میان‌رشته‌ای، نشان داده که رویکردهای نظری موجود قادر به تحلیل دقیق شاخص عملیاتی نیستند. پژوهشگران پیشنهاد داده که بهبود این روش‌ها می‌تواند به طبقه‌بندی شناختی کارآمدتر منجر شود.	استفاده از روش‌های تطبیقی
شاخصی همچون تطابق محیطی، ویژگی‌های زیست‌محیطی، و عوامل عملکردی، معیارهایی برای ارزیابی انطباق‌پذیری نظریات هستند.	زمینه‌های تجربی، کاربردی، و پایشی برای تطبیق نظریات با شرایط خاص محیطی، به‌ویژه در پروژه‌های طراحی، استفاده می‌شوند.	پژوهش‌های پیشین به بررسی تأثیرات محیطی و زمینه‌ای بر شاخص نظری پرداخته‌اند. این بررسی نشان داده که انطباق‌پذیری نظریات با محیط‌های مختلف به تنظیم دقیق‌تر شاخص نیاز دارد.	تحلیل تجربی محیطی
مفاهیمی مانند اصول فلسفی، ویژگی‌های بنیادین، و تأثیرات زمینه‌ای در تحلیل نظریات، شاخص کلیدی برای طبقه‌بندی شناختی محسوب می‌شوند.	زمینه‌های نظری، تعریفی، و تحلیلی برای تفکیک و تبیین مفاهیم بنیادین نظریات و تطبیق آن‌ها در طراحی‌های محیطی استفاده می‌شوند.	تحلیل فلسفی نظریات، به شناسایی مفاهیم بنیادین و اصول ساختاری آن‌ها منجر شده است. این تحلیل کمک کرده تا تمایزات مفهومی میان نظریات شفاف‌تر شوند.	تجزیه و تحلیل فلسفی

توانگر و حبیبی، ۱۴۰۱: ۹۱-۹۳؛ (یادگارزاده و نوربان، ۱۳۹۷: ۴۳ و ۴۹)؛ (حسینی و مفیدی شمیرانی، ۱۳۹۹: ۹۹-۱۰۱)؛ (علی‌کائی و امین‌زاده گهرریزی، ۱۳۹۷: ۷۰-۷۲)؛ (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۲-۵۳)؛ (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۸-۱۰۰)؛ (کینگ و همکاران، ۲۰۲۱)؛ (نقی‌زاده و استادی، ۱۳۹۳: ۱۰-۱۱)؛ (عادلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۱۴)؛ (موسویان، ۱۴۰۰: ۴۰-۴۳)؛ (عادلی و ندیمی، ۱۴۰۱: ۲۴-۲۶)

پراکنش کمی استفاده از روش‌های موجود برای طبقه‌بندی مبانی نظری در منابع

۶- تفکیک و انطباق نقش‌ها

در ساختارهای شناختی، مطالعه اطلاعات ارائه شده در جدول ۴، و اعداد گزارش شده در آن، فرصتی برای تحلیل عمیق ارتباط میان نقش شناختی و نقش میانجی‌گری عوامل سازنده شناخت مبانی نظری در معماری و شهرسازی فراهم می‌کند. این اعداد نه تنها میزان تکرار ارتباطات را مشخص می‌کنند، بلکه به عنوان شاخصی برای تفکیک اهمیت و هم‌پوشانی هر عامل در فرایند شناخت و میانجی‌گری عمل می‌کنند. در ادامه، تحلیل دقیقی از این ارتباطات با ارجاع به داده‌های ارائه شده، ارائه می‌گردد. تحلیل مقایسه‌ای نظریات: این عامل، با مقدار ۱۲ در ارتباط تحلیل مقایسه‌ای نظریات و مقدار بسیار برجسته ۹۷۷ در ارتباط شناسایی ساختارهای معنایی، نشان‌دهنده نقشی کلیدی در انطباق و مقایسه نظریات است. تأثیر آن در نقش شناختی بسیار برجسته بوده و به درک شباهت‌ها و تفاوت‌های ساختاری میان نظریات مختلف کمک می‌کند. اما نقش میانجی‌گری آن در تعامل با دیگر روش‌ها محدودتر است. مقدار صفر در ارتباط‌هایی نظیر تحلیل کیفی گفتمان و استفاده از روش‌های تطبیقی نشان می‌دهد که این عامل به طور کامل در بسترهای خاص نظری متمرکز شده و نیازمند گسترش به حوزه‌های میان‌رشته‌ای و تطبیقی است.

شناسایی ساختارهای معنایی: این عامل یکی از محوری‌ترین موارد جدول است و نقش کلیدی آن با عدد ۹۹۸ در ارتباط مربوط به شناسایی ساختارهای معنایی برجسته می‌شود. تأثیر آن در ایجاد نظام معنایی قابل توجه بوده و توانایی در تفکیک ساختارها و تحلیل دقیق آن‌ها را نشان می‌دهد. همچنین، عدد ۲۸ در ارتباط تحلیل تجربی محیطی نشان‌دهنده تأثیر مثبت این عامل در ارتباط با محیط‌های واقعی است. این ارتباط نشان‌دهنده پتانسیل آن برای تسهیل میانجی‌گری میان تحلیل نظری و کاربرد عملی است. با این حال، مقدار صفر در ارتباط تحلیل کیفی گفتمان ممکن است به معنای چالش در اتصال این عامل به رویکردهای زبان‌شناختی یا ساختارگرایانه باشد.

تحلیل کیفی گفتمان: این عامل، با مقدار ۱۳ در ارتباط تحلیل کیفی گفتمان، تأثیر محدودی در نقش میانجی‌گری

دارد. با این حال، تأثیر آن در تحلیل متون و ساختارهای زبانی قابل توجه است. مقدار صفر در سایر ستون‌ها نظیر تحلیل مقایسه‌ای نظریات یا استفاده از روش‌های تطبیقی نشان می‌دهد که این عامل بیشتر به صورت یک ابزار شناختی محدود باقی مانده و در تعاملات عملی یا محیطی نقشی کمتر ایفا می‌کند. این امر می‌تواند به دلیل ماهیت تخصصی آن در تحلیل زبان و گفتمان باشد که کمتر به مداخلات محیطی متصل شده است.

استفاده از روش‌های تطبیقی: این عامل، با مقدار ۳۴ در ارتباط تحلیل تجربی محیطی، بیشتر به تحلیل‌های عملی و تطبیقی مربوط می‌شود. نقش محدود آن در دیگر ستون‌ها، به ویژه مقدار صفر در شناسایی ساختارهای معنایی و تحلیل کیفی گفتمان، نشان‌دهنده تمرکز آن بر تطبیق روش‌ها در محیط‌های عملی است. این موضوع می‌تواند نشان‌دهنده قابلیت این روش برای ایجاد پیوندهای کاربردی باشد، اما نیازمند ارتقای نقش‌های نظری آن در سایر زمینه‌ها است.

تحلیل تجربی محیطی: این عامل، با اعداد برجسته‌ای نظیر ۳۲ در ارتباط شناسایی ساختارهای معنایی و ۲۸ در ارتباط تجزیه و تحلیل فلسفی، نقشی متعادل در پیوند میان نظریات انتزاعی و کاربردهای عملی ایفا می‌کند. این مقادیر بیانگر تأثیرگذاری تحلیل تجربی محیطی در تسهیل میانجی‌گری میان فلسفه و محیط‌های واقعی است. مقدار صفر در ارتباط‌هایی مانند تحلیل کیفی گفتمان نیز نشان‌دهنده تمرکز کمتر آن بر جنبه‌های زبان‌شناختی است که ممکن است به دلیل اولویت آن در تحلیل داده‌های محیطی و ملموس باشد.

تجزیه و تحلیل فلسفی: این عامل، با اعداد قابل توجهی نظیر ۳۲ در ارتباط شناسایی ساختارهای معنایی و ۲۸ در ارتباط تحلیل تجربی محیطی، بیانگر اهمیت آن در تلفیق مفاهیم نظری با زمینه‌های عملی است. نقش شناختی این عامل به وضوح در ارتباط شناسایی ساختارهای معنایی برجسته شده است، در حالی که تعاملات میانجی‌گری آن با محیط‌های تجربی نیز نشان‌دهنده پتانسیل آن در ایجاد ارتباطات بین نظریه و عمل است.

۷- استدلال قیاسی (تعیین لایه‌های مشترک)

تحلیل ارتباط میان نقش شناختی و نقش میانجی‌گری عوامل سازنده شناخت مبانی نظری در معماری و شهرسازی که در محتوای جدول ۵، مورد بررسی قرار گرفته‌اند، نشان‌دهنده تعادل و تعامل بین عناصر ساختاری و کاربردی

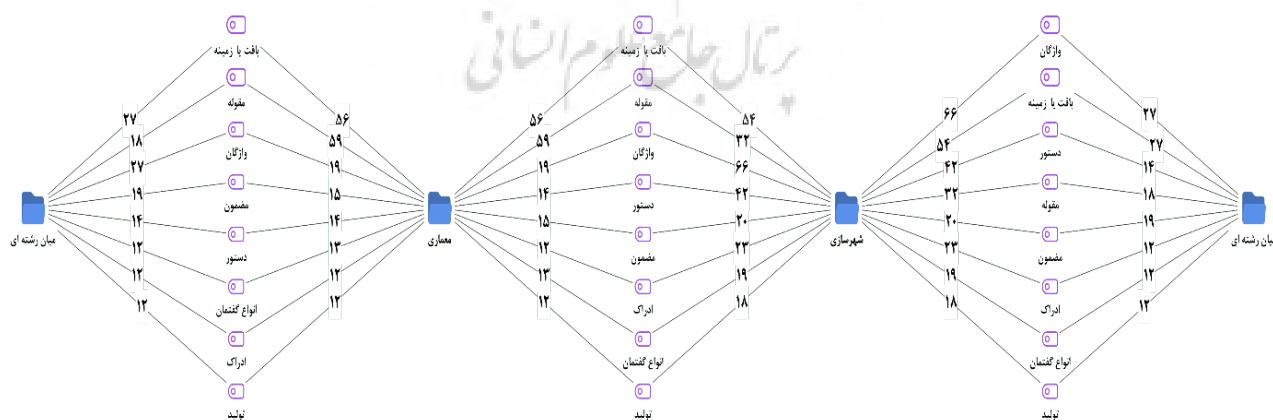
نظریات است. عوامل مطرح‌شده در ستون ساختارهای شناختی جدول، هر کدام دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی در ایجاد پیوند میان مفاهیم نظری و زمینه‌های عملی از طریق تأکید بر لایه‌های مشترک شناختی هستند که بعد از ارائه جدول مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

جدول ۵. ارتباط بین نقش شناختی و نقش میانجی‌گری ساختارهای شناختی بر اساس خروجی نرم‌افزار MAXQDA

نقش میانجی‌گری ↓ نقش شناختی	تحلیل مقایسه‌ای نظریات	شناسایی ساختارهای معنایی	تحلیل کیفی گفتمان	استفاده از روش‌های تطبیقی	تحلیل تجربی محیطی	تجزیه و تحلیل فلسفی
تحلیل مقایسه‌ای نظریات	۱۲	۹۷۷	۰	۰	۰	۰
شناسایی ساختارهای معنایی	۰	۹۹۸	۲	۰	۲۸	۳۲
تحلیل کیفی گفتمان	۰	۱	۱۳	۰	۰	۰
استفاده از روش‌های تطبیقی	۰	۰	۰	۰	۳۴	۰
تحلیل تجربی محیطی	۱	۲۸	۰	۰	۳۲	۲۸
تجزیه و تحلیل فلسفی	۰	۳	۰	۰	۰	۷۱

هم‌زمان با تحلیل این جدول، مجموعه‌ای منتخب شده از ابزارهای تحلیل گفتمان کیفی بر اساس توانمندی‌های مدنظر هدف این پژوهش و مطابقت یا مشخصه‌های مطلوبیت برآمده از بررسی ساختارهای شناختی موجود، انتخاب شده‌اند تا به عنوان لایه‌های مشترک، سازمان‌دهنده محتوای شاخص ماهیت‌شناسی مبانی نظری باشند. قبل از تحلیل جدول فوق، ابتدا دو آزمون، یکی برای اثبات

تأثیرگذاری این ابزارها در مبانی نظری معماری و شهرسازی (شکل ۴)، و دیگری برای تعیین سهم هر کدام از این ساختارها از لایه‌های مشترک پیشنهاد شده (شکل ۵) در منابع این پژوهش است. بعد از این اشکال، با استدلال قیاسی، دلایل نیاز به انواع مختلف لایه‌های مشترک شناختی در هر یک از ساختارهای شناختی بررسی می‌شود.

شکل ۴. آزمون وجود لایه‌های مشترک پیشنهاد شده در ارتباط بین منابع پژوهش بر حسب تکرار غیر یکسان هر عامل

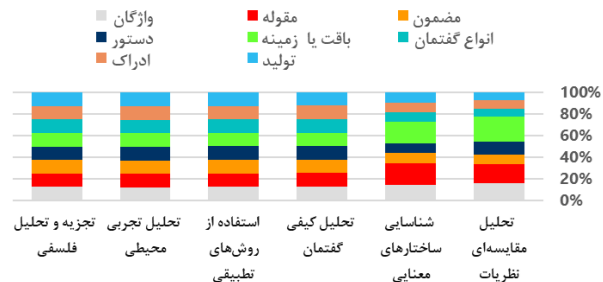
انسجام جمله‌ای و نظام‌های معنایی، ابزارهای اصلی تحلیل گفتمان هستند. برای مثال، تحلیل گفتمان‌های معماری می‌تواند به درک ارتباط میان نظریات و محیط‌های عملی کمک کند، اما محدودیت این روش در ارتباط با تحلیل تجربی محیطی نشان‌دهنده نیاز به تقویت ابزارهای تفسیری و تجربی است.

استفاده از روش‌های تطبیقی: استفاده از روش‌های تطبیقی، با تمرکز بر تطبیق نظریات با زمینه‌های محیطی، نقشی کلیدی در اتصال مفاهیم نظری با عمل دارد. اعداد جدول نشان می‌دهند که این عامل توانایی بالایی در تحلیل تفاوت‌ها و شباهت‌های شاخص محیطی دارد. برای تقویت این عامل، استفاده از لایه مشترک بافت و تولید ضروری است، زیرا تفسیر بافت‌های مختلف محیطی و دلایل تولید نظریات، امکان ایجاد پیوندهای مؤثرتر میان نظریه و عمل را فراهم می‌کند.

تحلیل تجربی محیطی: این عامل با تأکید بر بررسی تأثیرات محیطی بر شاخص نظری، نشان‌دهنده نقش مهم لایه مشترک واژگان، مقوله و بافت در تبیین روابط نظریات و محیط‌های واقعی است. برای مثال، تحلیل تأثیرات زیست‌محیطی و اجتماعی بر معماری و شهرسازی مستلزم شناخت مقوله‌هایی است که بتوانند این روابط را به طور دقیق توصیف کنند. همچنین، استفاده از بافت به‌عنوان ابزاری برای تحلیل محیطی، به ارزیابی دقیق‌تر انطباق نظریات با نیازهای محیطی کمک می‌کند.

تجزیه و تحلیل فلسفی: تجزیه و تحلیل فلسفی، با تمرکز بر اصول بنیادین و ساختارهای نظری، نقشی محوری در شفاف‌سازی تمایزات مفهومی میان نظریات دارد. این عامل به‌ویژه در ارتباط با لایه مشترک مقوله و دستور دارای اهمیت است، زیرا تحلیل فلسفی نیازمند استفاده از زبان دقیق و ساختاریافته برای توضیح اصول بنیادین نظریات است. به‌عنوان مثال، استفاده از دستور زبان منظم و مقوله‌های فلسفی، می‌تواند به ایجاد نظام‌های مفهومی دقیق کمک کند.

۸- استدلال استقرایی (تعیین ویژگی‌های مشترک)
بر اساس آنچه که در جدول ۶، درباره ویژگی‌های قابل

شکل ۵. بازنمایی ارتباط کمی بین لایه‌های مشترک پیشنهاد شده (مقادیر سازنده ستون‌ها) با ساختارهای شناختی موجود (ستون‌ها) بر اساس خروجی نرم‌افزار MAXQDA

تحلیل مقایسه‌ای نظریات: تحلیل مقایسه‌ای نظریات با تمرکز بر شناسایی و تفکیک شاخصی متمایز نظری، ارتباط بسیار محدود اما معناداری با سایر عوامل دارد. به‌ویژه، مقدار صفر در ستون‌های تحلیل کیفی گفتمان و استفاده از روش‌های تطبیقی نشان‌دهنده تمرکز این روش بر جنبه‌های ساختاری و عدم تعامل کافی با عوامل محیطی و گفتمانی است. این ویژگی‌ها، توجه‌کننده نیاز به استفاده از لایه مشترک واژگان و دستور به‌عنوان خصوصیات کلیدی در بررسی این عامل هستند، زیرا کلمات و عبارات مورد استفاده در تحلیل مقایسه‌ای نظریات باید به‌گونه‌ای باشند که بتوانند ساختارها و روابط پیچیده مفهومی را به‌خوبی تبیین کنند.

شناسایی ساختارهای معنایی: نقش این عامل در شکل ۵، بسیار برجسته است، به‌ویژه در ارتباط با سایر عوامل نظیر تحلیل تجربی محیطی و تجزیه و تحلیل فلسفی. این تأثیر قوی نشان‌دهنده اهمیت لایه مشترک مضمون و بافت در ایجاد پیوند میان ساختارهای معنایی و محیط‌های عملی است. به‌عنوان مثال، تحلیل نظام معنایی مفاهیم معماری و شهرسازی مستلزم شناخت عمق مضامین و تأثیر زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی بر این مفاهیم است. در این راستا، استفاده از مقوله‌هایی که بتوانند شباهت‌ها و تفاوت‌های ساختاری نظریات را دسته‌بندی کنند، نقش مهمی در تقویت شناخت دارد.

تحلیل کیفی گفتمان: تحلیل کیفی گفتمان، با وجود مقدار پایین در جدول، نقش مهمی در بررسی نظام معنایی و تضادهای گفتمانی دارد. این عامل بیشتر بر لایه مشترک انواع گفتمان و ادراک تمرکز دارد، زیرا قواعد

تطبيق و ارزیابی دقیق‌تر ویژگی‌های مشترک را در تعیین ابعاد شاخص ماهیت‌شناسانه فراهم می‌کنند (جدول ۹). علاوه بر این، تفاوت‌های موجود در نقش هر یک از عوامل، نیاز به ترکیب رویکردهای مختلف شناختی و میانجی‌گری را توجیه می‌کند تا چارچوبی جامع‌تر برای تحلیل و تفکیک مبانی نظری فراهم شود.

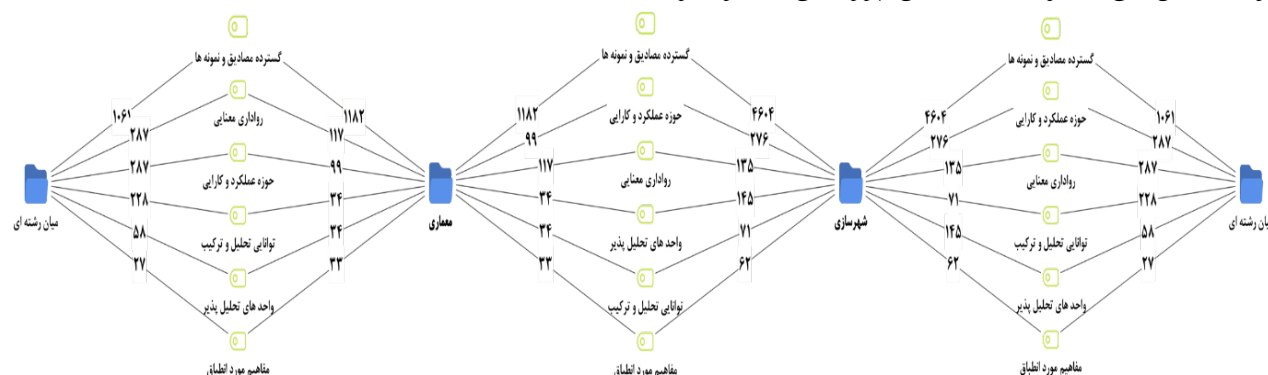
انتظار از شاخص ماهیت‌شناسی بدست آمد باید گفت، ارتباط میان نقش شناختی و نقش میانجی‌گری عوامل سازنده شناخت مبانی نظری، نشان‌دهنده اهمیت استفاده هم‌زمان از ویژگی‌های محتوایی نظیر واژگان، مقوله، مضمون، دستور، بافت، انواع گفتمان، ادراک و تولید در تحلیل مبانی نظری است. این خصوصیات با ایجاد پیوند میان نظریه و عمل، به‌ویژه در معماری و شهرسازی، امکان

جدول ۶. تعیین ارتباط بین ویژگی و لایه مشترک در شاخص ماهیت‌شناسانه بر اساس خروجی نرم‌افزار MAXQDA

ویژگی‌های مشترک ← ↓ لایه‌های مشترک	گستره مصادیق و نمونه‌ها	حوزه عملکرد و کارایی	واحدهای تحلیل‌پذیر	مفاهیم مورد انطباق	رواداری معنایی	توانایی تحلیل و ترکیب
واژگان	۵۵	۱۴	۲۹	۲۹	۶۵	۳۰
مقوله	۵۱	۶۷	۲۰	۲۳	۲۰	۹۰
مضمون	۴۹	۱۵	۴۹	۱۹	۱۹	۲۰
دستور	۴۹	۱۵	۱۹	۱۹	۷۰	۸۵
بافت یا زمینه	۸۸	۶۳	۵۱	۱۹	۱۹	۱۹
انواع گفتمان	۴۴	۱۶	۲۰	۷۵	۲۰	۲۰
ادراک	۴۴	۱۵	۱۹	۸۰	۱۹	۱۹
تولید	۴۱	۱۵	۶۵	۱۹	۱۹	۱۹

به‌صورت ابزارهای مختص به خود برای تحلیل و تنظیم داده‌ها در اختیار می‌گیرند. حالا برای آگاهی از وجود این ویژگی‌های استدلال شده به‌صورت مشترک در بین لایه‌های مشترکی که در مرحله قبلی پژوهش به آن دست پیدا شده بود، نیاز است تا همان آزمون‌ها برای اثبات وجود داشتن این ویژگی‌ها (شکل ۶) و سهم ارتباطی آن‌ها با ویژگی‌ها به‌صورت کلی (شکل ۷) مورد بررسی قرار گیرد. بعد از اثبات این دو مهم، به شرح کلی آن‌ها پرداخته شده است.

بر همین اساس، فرایند شناخت انواع مبانی نظری بر اساس ویژگی‌های ماهیت‌شناختی در معماری و شهرسازی، با استفاده از لایه‌های مشترک فرایند شناخت در ویژگی‌های شناختی، در چارچوبی ساختاریافته اجرا می‌شود. این فرایند شامل ویژگی‌هایی مشترک فرایند شناخت است که به‌صورت تدریجی و ساختاریافته، داده‌ها را از سطح خام به سطحی از تحلیل و تفسیر ارتقا می‌دهد. هر یک از این ویژگی‌ها، به‌عنوان گامی مستقل در این فرایند عمل می‌کند و مشخصه‌های پژوهشی مشترک را

شکل ۶. آزمون وجود ویژگی‌های مشترک پیشنهاد شده در ارتباط بین منابع پژوهش بر حسب تکرار غیریکسان هر عامل

و سازمان‌دهی داده‌ها، در ویژگی‌های بعدی اهمیت بالایی دارد. در این مرحله، روابط بین داده‌ها و مفاهیم، از منظر رشته‌های معماری و شهرسازی، شفاف‌تر و قابل‌تحلیل‌تر می‌شود.

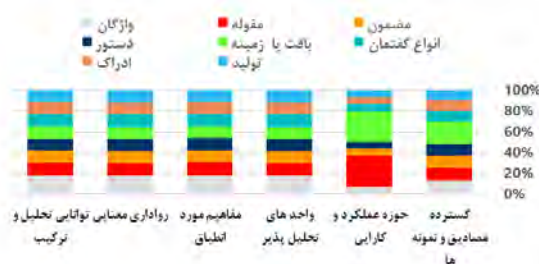
ویژگی چهارم، مفاهیم موردانطباق، است که به شناسایی و تحلیل روابط مفهومی و معنایی میان ویژگی‌های موجود و مرتبط با داده‌های طبقه‌بندی شده در ویژگی قبلی، اختصاص دارد. ابزارهایی مانند تفکیک معانی، تحلیل نشانه‌ها، و تنظیم مفاهیم کلیدی به کشف ساختارهای کلان معنایی کمک می‌کنند. این ویژگی، به‌ویژه در شناسایی معانی پنهان و تأثیرگذار و روابط پیچیده میان داده‌ها و بر تعیین ویژگی‌های معنایی که در طراحی و برنامه‌ریزی محیطی مورد استفاده قرار می‌گیرند اهمیت دارد.

در ادامه، رواداری معنایی (قابلیت اعتباربخشی و تأییدکنندگی معنایی) به‌عنوان پنجمین ویژگی، به شناسایی و ارزیابی زمینه‌ها و بسترهای خاص مرتبط با موضوع پژوهش می‌پردازد. ابزارهایی چون تحلیل بستر، شناسایی زمینه‌ها، و تدوین روابط گفتمانی امکان ارزیابی روابط پیچیده و تأثیرات محیطی را فراهم می‌کنند. به بیانی دیگر، این ویژگی، زمینه‌های محیطی و محتوایی مرتبط با مبانی نظری را بررسی کرده و ارتباط آن‌ها با ویژگی‌های ماهیت‌شناختی مشخص می‌کند.

ششمین ویژگی، توانایی تحلیل و ترکیب، به ارزیابی نهایی داده‌ها، ترکیب و تفسیر داده‌ها می‌پردازد. در این مرحله، ابزارهایی مانند تحلیل ساختاری، بازنمایی داده‌های گفتمانی برای تنظیم گفتمان‌ها، و تنظیم ویژگی‌های کلان به سازمان‌دهی و تدوین ارتباطات مبانی نظری با یکدیگر کمک می‌کنند. این ویژگی همچنین، شناخت برآمده از ویژگی‌های قبلی را برای کاربرد مبانی نظری در فرایندهای طراحی و برنامه‌ریزی، آماده‌سازی می‌کند و بینشی ژرف از ماهیت مبانی نظری ارائه می‌دهد.

۹- یافته‌های پژوهش

فرآیند شناخت و تحلیل مبانی نظری در این پژوهش، مسیری نظام‌مند را از مبانی نظری تا استخراج مفهوم

شکل ۷. بازنمایی ارتباط کمی بین لایه‌های مشترک پیشنهاد شده (مقادیر سازنده ستون‌ها) با ویژگی‌های مشترک پیشنهاد شده (ستون‌ها) بر اساس خروجی نرم‌افزار MAXQDA

فرآیند شکل‌گیری شاخص ماهیت‌شناسی، از ویژگی گسترده مصادیق و نمونه‌ها آغاز می‌شود که نخستین ویژگی در شناخت مبانی است و به انتخاب داده‌های مرتبط و هدفمند برای بررسی می‌پردازد. در این مرحله، تحلیل محتوای داده‌ها با ابزارهایی نظیر تحلیل محتوا، جمع‌آوری داده‌ها، و کدگذاری به شناسایی و تفکیک داده‌ها بر اساس معیارهایی نظیر ارتباط با موضوع پژوهش و اهمیت در شناسایی ویژگی‌های ماهیت‌شناختی می‌پردازد. این مرحله پایه‌ای برای تفکیک اولیه مفاهیم نظری، استخراج داده‌های کیفی و تنظیم ساختاری داده‌های مرتبط با مبانی نظری است.

ویژگی دوم شامل حوزه عملکرد و کارایی است که در آن، بسترهای مرتبط با داده‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرند. ابزارهایی مانند تحلیل بینامتنی، ویژگی‌های معنایی، و گفتمان‌های محیطی به ارزیابی تعاملات میان مفاهیم در یک زمینه خاص کمک می‌کنند. این مرحله امکان درک دقیق و عمیق‌تر از رابطه معنی‌دار کشف شده در ویژگی قبل، بین مبانی نظری و زمینه‌های کاربردی را فراهم می‌آورد و بسترهای لازم برای تنظیم ویژگی‌های کاربردی در معماری و شهرسازی را آماده می‌کند.

در ویژگی سوم، واحدهای تحلیل‌پذیر به شناسایی واحدهای کوچک‌تر داده‌ها و طبقه‌بندی آنها به‌عنوان واحدهای قابل‌تحلیل می‌پردازد. این مرحله با استفاده از ابزارهایی چون ثبت اطلاعات، تحلیل روابط، و شناسایی نشانه‌ها معانی پنهان در داده‌ها را استخراج کرده و ساختاریافته می‌کند. این ویژگی برای تنظیم نظام‌های معنایی و تحلیل‌های عمیق‌تر مبانی نظری، از طریق تفکیک

قیاسی، امکان استنتاج شاخص‌های ماهیت‌شناسانه و تفکیک‌پذیری مفهومی را فراهم کرده و در نهایت، مفهوم راهبر را به‌مثابه عنصر میانجی معناشناختی استخراج می‌نماید (جدول ۷).

«راهبر» طی کرده است. این مسیر فرایندی، با بهره‌گیری از تحلیل گفتمان کیفی ساختارگرا، در پنج مرحله هم‌پيوند و تعالی‌یافته تعریف شده که در ادامه ارائه می‌شود. این فرایند به‌گونه‌ای طراحی شده که با تکیه بر استدلال استقرایی و

جدول ۷. مراحل کلی استخراج مفهوم «راهبر» از محتوای مراحل قبل

مرحله	شرح اقدام	ابزار تحلیلی	خروجی اصلی
۱- تعریف مسئله	تبیین نارسایی نظریات پیشین و نیاز به شاخص ماهیت‌شناسانه	تحلیل گفتمان توصیفی	بنیان نظری پژوهش
	در این مرحله، با تحلیل شکاف‌های ادبیات نظری و فقدان شاخص‌های ماهیت‌شناسانه در پژوهش‌های پیشین، نیاز به شاخصی برای طبقه‌بندی شناختی مبانی نظری تبیین می‌شود. در همین راستا، مباحثی چون تمایز بین نظریات، شاخص‌سازی مفهومی، و میانجی‌گری معنایی به‌مثابه مبانی مفهومی تحقیق مطرح می‌گردند.		
۲- تحلیل تطبیقی پیشینه	طبقه‌بندی تاریخی و محتوایی نظریات و استخراج شکاف‌ها	تحلیل مقایسه‌ای و فلسفی	شناسایی ویژگی‌های ناکارآمدی
	در این مرحله، پژوهش با بهره‌گیری از تحلیل تطبیقی نظریات در دوره‌های تاریخی (سنت‌گرایی، نوگرایی، پست‌مدرنیسم و غیره)، به استخراج ویژگی‌های تکرارشونده نظریات و ساختارهای مفهومی آن‌ها می‌پردازد. تحلیل‌های ارائه‌شده در جدول‌های پیشینه، شاخص‌هایی چون ساختارگرایی مفهومی، میزان انطباق‌پذیری محیطی و توان تفکیکی نظریات را شناسایی و طبقه‌بندی می‌نماید.		
۳- سازماندهی لایه‌ها	تعیین هشت‌لایه شناختی مبتنی بر تحلیل محتوای گفتمان	تحلیل استقرایی مبتنی بر MAXQDA	ساختار مفهومی شاخص‌ها
	تحلیل داده‌های حاصل از کدگذاری نرم‌افزاری و بهره‌گیری از نظریه‌های شناختی نظیر نمونه‌های بارز، منجر به شناسایی «هشت‌لایه شناختی» می‌شود. این لایه‌ها شامل: واژگان، مقوله، مضمون، دستور، بافت یا زمینه، انواع گفتمان، ادراک و تولید هستند. هر لایه، نقش مستقلی در تبیین مفاهیم نظری ایفا کرده و به‌مثابه ابزار ساختاردهی به‌نظام معنایی مبانی نظری عمل می‌کند.		
۴- استنتاج ویژگی‌ها	ترکیب نقش‌های شناختی و میانجی‌گری برای استخراج ویژگی‌ها	تحلیل آماری و معنایی	شش ویژگی شاخص ماهیت‌شناسانه
	باتوجه به ترکیب نقش‌های شناختی (توان بالقوه) و میانجی‌گری معنایی (توان بالفعل)، شش ویژگی شاخص ماهیت‌شناسانه استنتاج می‌شود. این ویژگی‌ها شامل «گستره مصادیق»، «حوزه کارایی»، «واحد‌های تحلیل‌پذیر»، «مفاهیم انطباق‌پذیر»، «رواداری معنایی» و «توان تحلیل و ترکیب» هستند. هر یک از این ویژگی‌ها به لایه‌های شناختی متصل شده‌اند و تحلیل مشترک آن‌ها منجر به دسته‌بندی کارکردی مبانی نظری می‌شود.		
۵- تولید مفهوم راهبر	تلفیق لایه‌ها و ویژگی‌ها در قالب میانجی مفهومی	استدلال قیاسی و استقرایی	راهبرهای نظری-کاربردی
	مفهوم «راهبر» در این پژوهش، از هم‌پوشانی تحلیل لایه‌ها و ویژگی‌ها حاصل شده است. راهبرها مفاهیمی هستند که نقش اتصال‌دهنده میان نظریه و عمل، معنا و کارکرد، و شناخت و کاربرد را ایفا می‌کنند. هر راهبر، از تجمیع چند ویژگی در یکی از لایه‌ها و نقش‌آفرینی در تحلیل گفتمان پدید می‌آید؛ بنابراین، راهبرها واسطه‌های معناشناختی‌ای هستند که شاخص ماهیت‌شناسانه را در قالبی قابل استفاده برای برنامه‌ریزی و طراحی معماری بازنمایی می‌کنند.		

تبیین دقیق‌تر فرآیند مرحله پنجم این جدول، باید آن را در متن پیوستگی تحلیلی میان داده‌های زبانی، مقوله‌ای و زمینه‌ای قرار داد؛ یعنی جایی که شناخت نظری و کارکردی مبانی نظری به یکدیگر می‌رسند تا قابلیت ترجمه‌پذیری به طراحی و برنامه‌ریزی محیطی را پیدا کنند:

۱- بازیابی زمینه شکل‌گیری لایه‌ها: لایه‌ها در این پژوهش، نه فقط ابزارهای زبان‌شناختی بلکه سازوکارهای مفهومی برای رمزگشایی از ساختارهای درونی مبانی نظری هستند. به طور خلاصه:

- لایه‌هایی چون واژگان، دستور و مقوله به سطح بیانی نظریات می‌پردازند؛

- لایه‌هایی نظیر بافت، تولید و مضمون، پیوندهای مفهومی و معناشناختی را سازمان می‌دهند؛

جدول ۷، نشان می‌دهد، مفاهیمی وجود دارند که نقش اساسی در هدایت و سازمان‌دهی لایه‌های مشترک فرایند شناخت مبانی نظری دارند. این پژوهش نام «راهبرها» را برای آن‌ها در نظر گرفته است. زیرا از لحاظ نقش روش‌شناسی، راهبرها به شناسایی پیوندهای بنیادین میان «نقش شناختی» و «نقش میانجی‌گری» عوامل سازنده شناخت مبانی نظری در معماری و شهرسازی کمک می‌کند. راهبرها به‌عنوان چارچوب‌های هدایتگر، نقش ارتباط‌دهی و تفکیک مفاهیم میان عوامل شناختی و میانجی‌گری را ایفا می‌کنند. فرایند تولید مفهوم «راهبر» در این پژوهش، نتیجه‌ای مستقیم از تعامل ساختاریافته میان لایه‌های شناختی (مرحله سوم) و ویژگی‌های شاخص ماهیت‌شناسانه (مرحله چهارم) در شکل ۸، است. برای

ویژگی‌ها: اینجا جایی است که مفهوم «راهبر» پدیدار می‌شود. راهبر، در اصل مفهوم ترکیبی حاصل از برهم‌نهی یک یا چند لایه با یک یا چند ویژگی شاخص است (شکل ۸)؛ اما نه به صورت صرفاً آماری یا تلفیقی، بلکه به عنوان واسط معنایی با نقش کارکردی دوگانه:

- شناختی-تفسیری: راهبر توانایی استخراج معنای پنهان و ساختاری را از نظریات دارد. مثلاً ترکیب «مضمون + توانایی تحلیل و ترکیب»، منجر به مبانی نظری می‌شود که می‌تواند لایه‌های تأویلی و نقدپذیری نظریات را آشکار کند.

- کاربردی-میان‌رشته‌ای: راهبر قابلیت ترجمه نظریه به عمل دارد، مثل ترکیب «بافت + گستره مصادیق» که می‌تواند مبانی نظری را تعیین کند که در زمینه‌های متنوع محیطی معنا پیدا می‌کنند.

به عبارت دقیق‌تر، راهبرها همچون «الگوهای عملکردی معناشناختی» عمل می‌کنند که به واسطه آن‌ها، می‌توان در یک نظریه، ناحیه‌ای خاص از قدرت یا ضعف معناشناختی و تطبیقی را شناسایی کرد؛ بنابراین، راهبرها ابزار تشخیص کجا و چگونه استفاده کردن از نظریه‌ها در مواجهه با یک مسئله معماری یا شهرسازی هستند.

- ادراک و انواع گفتمان، سطوح ارتباطی نظریه با زمینه‌های فرهنگی، تاریخی، و عملی را تفسیر می‌کنند.

این لایه‌ها هم‌زمان دو کارکرد دارند: نخست، تفکیک نظریات بر اساس عمق معنایی آن‌ها؛ دوم، فراهم‌سازی بستری برای هم‌نشینی یا هم‌ارزی کارکردی نظریات با نیازهای واقعی محیط.

۲- بازیابی نقش ویژگی‌ها: ویژگی‌هایی که از تحلیل تطبیقی و استقرایی لایه‌ها به دست آمده‌اند، نماینده شاخص‌های عملکردی و تفسیری نظریه‌ها هستند. برای نمونه:

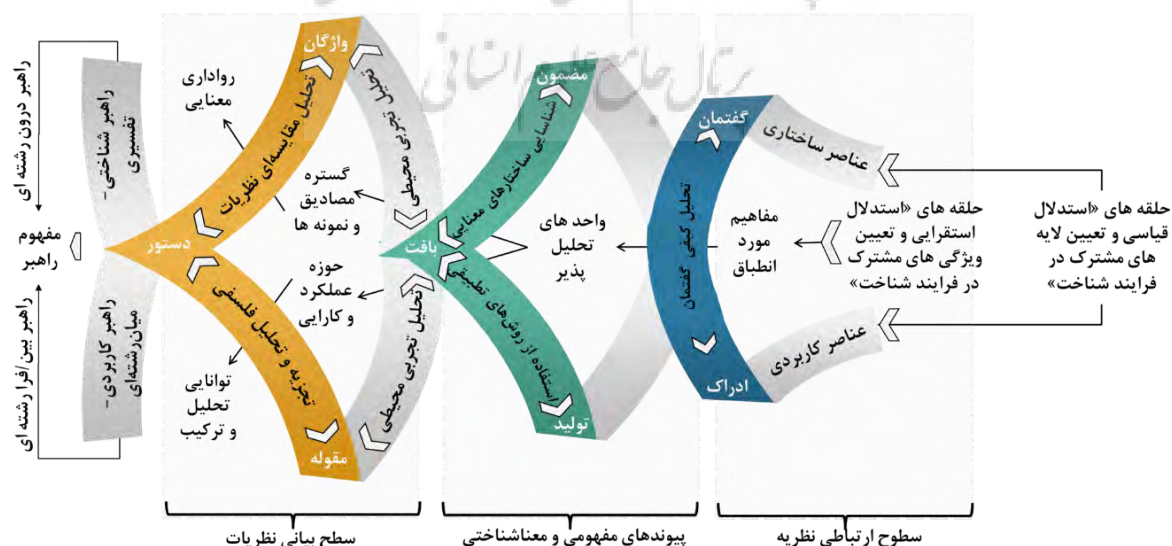
- گستره مصادیق نشان می‌دهد که یک نظریه چه میزان از موقعیت‌های طراحی را پوشش می‌دهد؛

- توانایی تحلیل و ترکیب معرف ظرفیت نظریه برای تأویل چندبعدی و بازآفرینی خلاقانه است؛

- رواداری معنایی بازتاب‌دهنده انعطاف نظریه برای انطباق با بافت‌های گوناگون است.

این ویژگی‌ها در حقیقت، محورهای ارزیابی کارایی نظریات برای تلفیق با پروژه‌های محیطی هستند و شاخص‌هایی برای واپایش دقت و کفایت انطباق نظریه با عمل فراهم می‌آورند.

۳- تولید راهبرها به مثابه ترکیب میانجی لایه‌ها و

شکل ۸. بازنمایی شبکه ارتباطات و عوامل تشکیل‌دهنده مفهوم «راهبر» در مبانی نظری

جدول، آشکارسازی سازوکار میانجی‌گری مفهومی راهبر درون رشته‌ای در نقش شناختی-تفسیری آن است، تا از طریق بازنمایی مقاطع همگرایی بالا، به صورت گام به گام فرایند تولید راهبر و زمینه تمایز آن برای انتخاب انواع مبانی نظری فراهم آید.

جدول ۸، بر پایه تحلیل همپوشانی داده‌های استخراج شده از ماژول رمز-متریکس^۸ در نرم افزار MAX-QDA تنظیم شده است. این جدول، همپوشانی میان ویژگی‌های لایه‌های شناختی (ردیف‌ها) و روش‌های تحلیل در فرایند شناخت نظریات (ستون‌ها) را به صورت کمی (در مقیاس شدت از ۰ تا ۵) نشان می‌دهد. هدف از این

جدول ۸. شدت همپوشانی ویژگی‌ها با لایه‌های شناختی در راهبر درون رشته‌ای

تحلیل فلسفی	تحلیل تجربی محیطی	روش‌های تطبیقی	تحلیل کیفی گفتمان	شناسایی ساختارهای معنایی	تحلیل مقایسه‌ای نظریات	لایه‌های مشترک ← ویژگی‌های مشترک
۲	۳	۲	۵	۴	۳	واژگان
۳	۳	۴	۴	۵	۴	مقوله
۴	۳	۴	۵	۵	۵	مضمون
۲	۲	۲	۴	۳	۳	دستور
۳	۵	۳	۵	۴	۲	بافت یا زمینه
۴	۴	۳	۵	۵	۴	انواع گفتمان
۵	۴	۳	۵	۴	۳	ادراک
۵	۳	۴	۵	۴	۳	تولید

مقیاس شدت: ۰ (نبود رابطه)، ۱ (بسیار ضعیف)، ۲ (ضعیف)، ۳ (متوسط)، ۴ (قوی)، ۵ (بسیار قوی)

تمایز انواع نظریات را دارند.
۳- استخراج راهبر بر اساس ساختار همگرایی: در مرحله سوم، راهبر درون رشته‌ای از تجمیع لایه‌های با همپوشانی بالا با روش‌های تفسیری تولید می‌شود. به طور مثال، اگر یک نظریه در لایه‌های ادراک + مضمون + انواع گفتمان، و روش‌های تحلیل گفتمان + تحلیل فلسفی شدت بالایی از تطابق را داشته باشد، راهبری به وجود می‌آید که توان تفسیر لایه‌های معنایی نظریه را داراست و در موقعیت‌های تفکیک‌پذیر محیطی (مثلاً پروژه‌های بین رشته‌ای یا زمینه‌گرا) می‌تواند نقش تسهیل‌گر در تصمیم‌گیری داشته باشد.

۴- مدل‌سازی و کارکرد راهبر درون رشته‌ای: بر اساس الگوی فوق، راهبر درون رشته‌ای به عنوان مفهوم ترکیبی با نقش شناختی-تفسیری مدل‌سازی می‌شود که از طریق تفکیک‌پذیری معنایی در نظریات، امکان تحلیل کیفیت‌های تفسیرپذیر، تبیین‌پذیر و الهام‌پذیر نظریه‌ها را فراهم می‌آورد. این راهبر، به خصوص برای نظریاتی با ماهیت ذهنی و توصیه‌ای (که ویژگی تفسیری بالایی

تحلیل داده‌های جدول بالا بر اساس چهارگام «سازوکار تولید راهبرها» به شکل زیر تفسیر می‌شود:

۱- تحلیل توزیع لایه‌ها و همپوشانی عملکردی آن‌ها با روش‌ها: از طریق تحلیل داده‌های حاصل از ماژول رمز-ماتریکس، روشن شد که لایه‌هایی نظیر مضمون، انواع گفتمان و ادراک، در همپوشانی با روش‌هایی چون تحلیل کیفی گفتمان، شناسایی ساختارهای معنایی و تحلیل فلسفی، بیشترین شدت را دارا هستند (نمره‌های مکرر ۵). این نشان‌دهنده آن است که این لایه‌ها از ظرفیت بالای شناختی-تفسیری برخوردارند، زیرا معانی عمیق، زمینه‌مند و تأویلی نظریات را بازمی‌تابانند.

۲- شناسایی مقاطع همگرایی بالا: مقاطع همگرایی بالا، جایی است که چندین لایه (مانند مضمون، گفتمان و ادراک) با چندین روش تحلیلی هم‌زمان همپوشانی شدید دارند. به طور خاص، اشتراک نمرات بالا در ستون‌های تحلیل کیفی گفتمان، شناسایی ساختار معنایی و تحلیل فلسفی برای این لایه‌ها، نشان می‌دهد که مفاهیم راهبردی این بخش‌ها توان تبدیل به «میانجی معنا» برای درک و

دارند)، در تعیین ظرفیت ادراکی و کارکردی آن‌ها نقش تعیین‌کننده دارد.

بر اساس این تحلیل، راهبر درون‌رشته‌ای با نقش کارکردی «شناختی-تفسیری»، ابزار کلیدی برای تمایزگذاری میان مبانی نظری از نظر ظرفیت تفسیر، ادراک، و بازآفرینی در بافت‌های متنوع است. این راهبرها کمک می‌کنند تا نظریات:

- مبانی نظری توصیه‌ای: به‌مثابه چارچوب پشتیبان

برای تأویل موقعیت‌های طراحی؛
- مبانی نظری عینی: به‌مثابه نقاط مرجع برای تلفیق با نظام‌های ارزشی و رسمی؛

مورد شناسایی دقیق قرار گیرند. این امر، مسیر را برای انتخاب گزینشی نظریات متناسب با سناریوهای طراحی معماری و شهرسازی هموار می‌سازد و نقش راهبر درون رشته‌ای را در اتصال معنا به عمل، در چارچوب تحلیلی پژوهش تقویت می‌کند.

جدول ۹. شدت همپوشانی ویژگی‌ها با لایه‌های شناختی در راهبر بین/فرارشته‌ای

لایه‌های مشترک ← ↓ ویژگی‌های مشترک	تحلیل مقایسه‌ای نظریات	شناسایی ساختارهای معنایی	تحلیل کیفی گفتمان	روش‌های تطبیقی	تحلیل تجربی محیطی	تحلیل فلسفی
واژگان	۴	۴	۳	۵	۴	۲
مقوله	۵	۵	۴	۵	۴	۳
مضمون	۵	۵	۵	۵	۵	۴
دستور	۳	۳	۳	۴	۴	۳
بافت یا زمینه	۴	۵	۵	۵	۵	۴
انواع گفتمان	۵	۵	۵	۵	۴	۵
ادراک	۴	۴	۵	۴	۵	۵
تولید	۵	۴	۴	۵	۵	۵

مقیاس شدت: ۰ (نبود رابطه)، ۱ (بسیار ضعیف)، ۲ (ضعیف)، ۳ (متوسط)، ۴ (قوی)، ۵ (بسیار قوی)

و پیاده‌سازی داشته باشند.

۲- شناسایی مقاطع همگرایی بالا: بیشترین همگرایی بین لایه‌های مضمون، گفتمان و تولید و روش‌های تطبیقی، تحلیل تجربی و ساختار معنایی مشاهده می‌شود (نمره ۵ در اکثر موارد). این همگرایی نشان‌دهنده توان نظریات در بازنمایی ساختارهای چندسطحی و قابلیت تبدیل آن‌ها به سناریوهای عملیاتی در حوزه‌های گوناگون محیطی است.

۳- استخراج راهبر بین/فرارشته‌ای: با توجه به همگرایی‌های مشخص شده، راهبر بین/فرارشته‌ای به‌عنوان محصول ترکیبی از لایه‌هایی با بیشترین قابلیت انتقال بین‌رشته‌ای مثل مضمون، گفتمان و تولید با روش‌های دارای تطبیق‌پذیری چندمنظوره مثل تحلیل تطبیقی و تجربی استخراج می‌شود. این راهبر، نظریاتی را برجسته می‌کند که در لایه‌های مختلف معنا، زمینه، و ساختار، قابلیت ورود به قلمروهای غیر معماری و میان‌رشته‌ای را

در ادامه، جدول ۹، بر مبنای چهار گام تولید راهبرها تحلیل شده و نشان می‌دهد که راهبر بین/فرارشته‌ای، از طریق تراکم عملکردی در لایه‌های متنوع و همپوشانی با رویکردهای تحلیلی مختلف شکل می‌گیرد. این تراکم، ظرفیت نظریات برای انتقال مفاهیم، کاربرد میان‌رشته‌ای، و انطباق با زمینه‌های متغیر طراحی و برنامه‌ریزی را برجسته می‌کند:

۱- تحلیل توزیع لایه‌ها و همپوشانی عملکردی با روش‌های تحلیل: بالاترین نمرات در لایه‌های مقوله، مضمون، انواع گفتمان، تولید، بافت و ادراک مشاهده شده که با روش‌های متنوعی چون تحلیل تطبیقی، گفتمان، تجربی محیطی، و فلسفی همپوشانی بالایی دارند. این نشان می‌دهد که نظریاتی که در این لایه‌ها فعال هستند، می‌توانند در رشته‌های مختلف (معماری، فلسفه، جامعه‌شناسی، محیط‌زیست و...) قابلیت تفسیر

دارند. مثلاً یک نظریه شهری که بتواند هم‌زمان در طراحی کالبدی، تحلیل اجتماعی و سیاست‌گذاری فرهنگی معنا یابد، درون راهبر بین‌رشته‌ای قرار می‌گیرد.

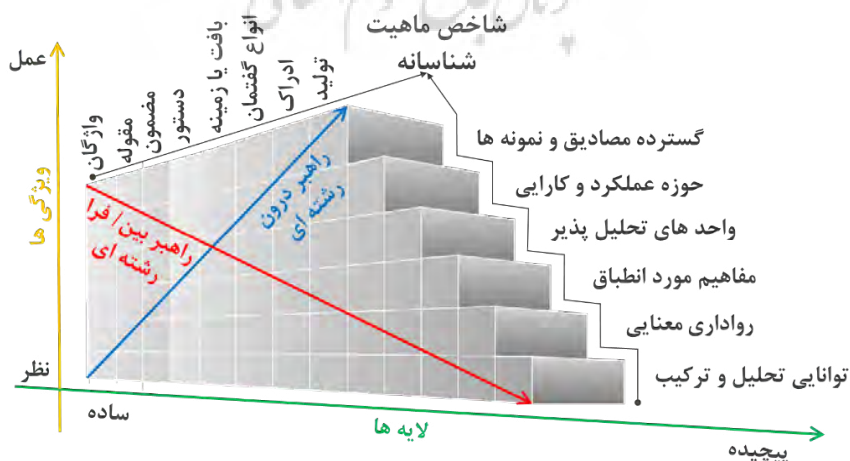
۴- مدل‌سازی راهبر و نقش کاربردی آن: راهبر بین/فرارشته‌ای، به‌صورت مدلی از نظریه‌هایی با ظرفیت انعطاف بالا و میدان عملکردی وسیع تعریف می‌شود. نقش این راهبرها در تحلیل مبانی نظری، نه صرفاً شناختی یا مفهومی، بلکه کاربردی، اجراپذیر و ترکیب‌پذیر در محیط‌های چندگانه است. چنین راهبرهایی به‌ویژه در موارد زیر ارزشمند هستند: تطبیق مبانی نظری با سیاست‌های شهری یا اکولوژیک؛ ترکیب دانش طراحی با علوم انسانی یا فناوری؛ ساختاردهی پروژه‌هایی با ذی‌نفعان متنوع یا پیچیدگی‌های چندگانه.

راهبر بین/فرارشته‌ای با نقش کارکردی «کاربردی-میان‌رشته‌ای»، سازوکار میانجی مؤثری برای شناسایی مبانی نظری با قابلیت تطبیق در شرایط پیچیده و چندرشته‌ای طراحی و برنامه‌ریزی فراهم می‌کند. بر اساس این راهبر، می‌توان از نظریات نه صرفاً به‌عنوان ابزارهای انتزاعی بلکه به‌عنوان چارچوب‌های اجرایی قابل‌ترکیب با دانش‌های مکمل در تصمیم‌گیری‌های محیطی بهره‌برداری کرد. این راهبر، نقش کلیدی در مسیر نهایی پژوهش جهت طراحی چارچوب‌های پیشنهادی برای انتخاب و تطبیق نظریه‌ها در پروژه‌های معماری و شهرسازی ایفا خواهد کرد. کاربرد تفکیک‌پذیر در شناسایی و انتخاب مبانی نظری با استناد

به این راهبر به این صورت است:
- مبانی نظری تجویزی، اگر واجد ساختارهای میان‌رشته‌ای باشند (مثلاً پیوند بین قانون‌گذاری شهری و طراحی فضاهای عمومی)، می‌توانند در این طبقه قرار گیرند؛

- مبانی نظری ذهنی، تنها در صورتی در این گروه قرار می‌گیرند که بتوانند به زبان‌های میان‌رشته‌ای ترجمه‌پذیر شوند؛

می‌توان یافته‌ها را به این جمع‌بندی رساند که، «راهبر» را باید مفهومی دانست که از ترکیب نظام‌مند ساختارهای لایه‌ای نظریه و شاخص‌های ماهیت‌شناسانه کاربردپذیر به‌دست آمده و هدف آن، میانجی‌گری معنادار و عملیاتی میان نظریه و مداخله محیطی است. این مفهوم، مقدمه‌ای ضروری برای تحلیل یافته‌ها و تدوین چارچوب نهایی پژوهش محسوب می‌شود، زیرا با آن، شبکه‌ای از مبانی نظری نه به‌عنوان گزاره‌های صرفاً انتزاعی، بلکه به‌مثابه عناصر عملیاتی برای طراحی معماری و شهرسازی تعریف‌پذیر می‌گردند. فرایند گزارش شده در، نه تنها امکان شناخت ساختار یافته مبانی نظری را فراهم می‌کند، بلکه به‌واسطه ابزارهای پژوهشی مختص هر شاخص، تحلیل عمیق‌تر و جامع‌تری از روابط مفهومی و ماهیتی ارائه می‌دهد و چارچوبی دقیق برای انطباق مبانی نظری با موضوعات طراحی و برنامه‌ریزی ایجاد می‌کند.

شکل ۹. عمق‌دهی به لایه‌های سازنده شاخص ماهیت‌شناسی با افزودن ویژگی‌ها

برابر با ۰/۷۹۷ است که نشان‌دهنده همبستگی قوی بین اجزای مختلف این راهبر است. در نهایت، آلفای بدون آیتم^{۱۲} برابر با ۰/۰۰۰ است که به‌وضوح حاکی از اعتبار بالای این راهبر در زمینه‌های مختلف معماری و شهرسازی است.

از سوی دیگر، راهبر درون رشته‌ای با میانگین مقیاس ۱۱/۶۰ و انحراف معیار ۲۹/۲۴۸ نشان می‌دهد که این راهبر نیز قابلیت اعتبار و اطمینان‌پذیری مناسبی دارد. در مورد میانگین مقیاس راهبر درون رشته‌ای، حداقل مقدار مجاز ۱۰ و حداکثر ۲۰ را در نظر می‌گیریم. این مقادیر به‌وضوح نشان می‌دهند که این راهبر نیز در تفکیک و شناسایی ویژگی‌های مبانی نظری در معماری و شهرسازی توانمندی قابل‌قبولی دارد. با این حال، مقادیر پایین‌تر از حداقل مجاز می‌توانند به کاهش اعتبار و اطمینان‌پذیری منجر شوند، در حالی که مقادیر بالاتر از حداکثر می‌توانند به گسترش بیشتر حوزه‌های کاربردی این راهبر کمک کنند. ضریب همبستگی مقیاس اصلاح شده برای این راهبر نیز برابر با ۰/۷۹۷ است که به اعتبار آن افزوده و نشان‌دهنده توانایی آن در تفکیک و شناسایی ویژگی‌های مبانی نظری در رشته‌های معماری و شهرسازی است.

در ادامه، سنجش قابلیت اعتبار و اطمینان‌پذیری راهبرها به طور ویژه موردتوجه قرار گرفته است. برای بررسی این عوامل، از نتایج آزمون آلفای کروناخ استفاده می‌شود که به ارزیابی اعتبار و پایایی ابزارهای پژوهشی کمک می‌کند. در تحلیل مقادیر عددی مجاز برای راهبرها، توجه به حداقل و حداکثر این مقادیر می‌تواند به درک عمیق‌تری از قابلیت اعتبار، انتقال، تأیید و اطمینان‌پذیری آن‌ها کمک کند.

جدول ۱۰، نشان می‌دهد که راهبر بین/ فرارشته‌ای دارای میانگین مقیاس^۹ برابر با ۱۸/۴۱ و انحراف معیار^{۱۰} ۶۸/۳۲۸ است. این مقادیر بیانگر این است که این راهبر توانسته است در ایجاد ارتباطات بین رشته‌ای به خوبی عمل کند و قابلیت اعتبار بالایی را از خود نشان دهد. حداقل مقدار مجاز برای میانگین مقیاس این نوع راهبر می‌تواند در حدود ۱۵ باشد که نشان‌دهنده یک سطح پایه از اعتبار است. حداکثر مقدار نیز می‌تواند به ۲۵ برسد که نشان‌دهنده قابلیت‌های استثنایی در ایجاد ارتباطات بین رشته‌ای است. مقادیر بالاتر از این حد می‌توانند به افزایش قابلیت تأیید و اطمینان‌پذیری در تحلیل‌های بین‌رشته‌ای منجر شوند.

همچنین، ضریب همبستگی مقیاس اصلاح شده^{۱۱}

جدول ۱۰. نتایج آزمون آلفای کروناخ ارزیابی اعتبار و پایایی راهبرهای مبانی نظری بر اساس خروجی نرم‌افزار MAXQDA

راهبر	میانگین مقیاس	انحراف معیار	ضریب همبستگی مقیاس اصلاح شده	آلفای بدون آیتم
راهبر بین - فرارشته‌ای	۱۸/۴۱	۶۸/۳۲۸	۰/۷۹۷	۰/۰۰۰
راهبر درون‌رشته‌ای	۱۱/۶۰	۲۹/۲۴۸	۰/۷۹۷	۰/۰۰۰

بعدی پژوهش تأثیرگذار باشند.

۱۰- بحث

این پژوهش به هدف ارائه چارچوبی برای شناخت و دسته‌بندی مبانی نظری معماری و شهرسازی از منظر شاخص ماهیت‌شناسانه، نتایج قابل‌توجهی را ارائه داد. مهم‌ترین یافته‌ها شامل شناسایی تفکیکی و نظام‌مند مبانی نظری برای طبقه‌بندی ارتباط آن‌ها با نیازهای طراحی محیطی است. این شاخص چندوجهی، با تأکید بر ویژگی‌های ماهوی، ساختاری، و تأثیرات محیطی مبانی

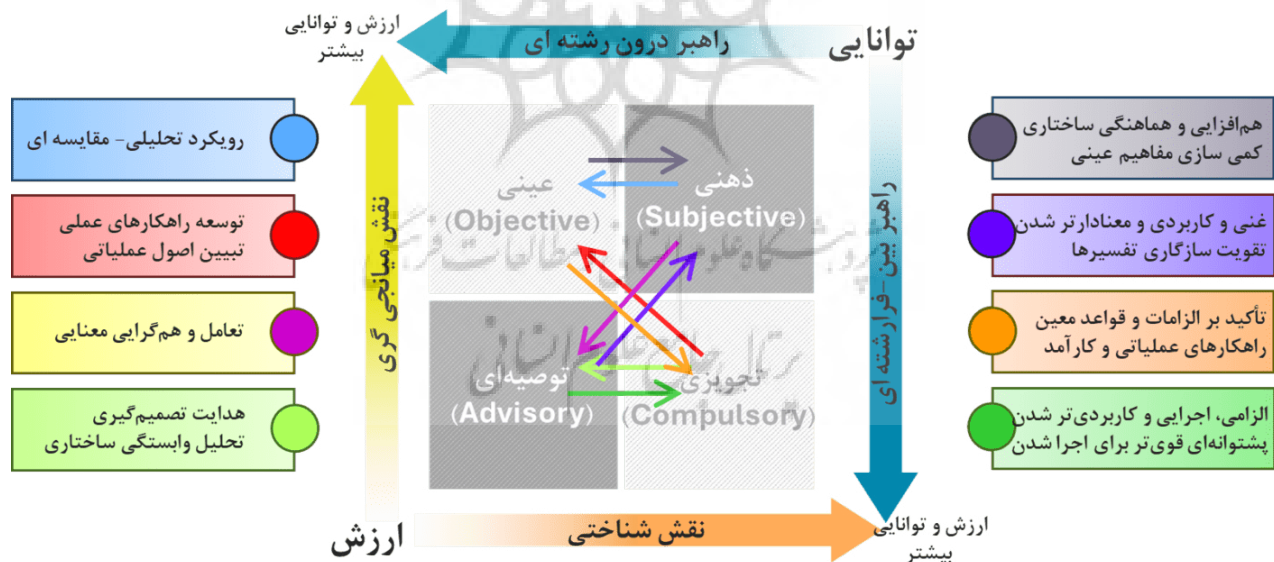
به‌طورکلی، این نتایج نشان می‌دهند که هر دو راهبر قابلیت اعتبار و اطمینان‌پذیری بالایی در تحلیل و بررسی ویژگی‌های مبانی نظری در معماری و شهرسازی دارند. این قابلیت‌ها به پژوهشگران امکان می‌دهند تا با اطمینان بیشتری به شناخت و تفکیک مبانی نظری پرداخته و نتایج معتبرتری را به دست آورند. همچنین، تحلیل اثر شناسایی راهبرها نشان می‌دهد که مقادیر بالاتر در هر یک از این راهبرها به افزایش قابلیت اعتبار و تأیید، و در نتیجه در افزایش دقت تفکیک و شناسایی انواع ویژگی‌های مبانی نظری در معماری و شهرسازی و لایه‌های آن‌ها در بخش

پیشنهادی (شکل ۱۰)، با ایجاد هم‌افزایی میان مبانی نظری و فرآیندهای طراحی، نقش مؤثری در بهبود انطباق نظریات با نیازهای محیطی دارد. زیرا دستیابی به هدف پژوهش جاری که دستیابی به شاخصی برای شناخت و تفکیک مبانی نظری معماری و شهرسازی است، از جنبه‌های علمی و عملی دارای کاربردهای ویژه‌ای است. عوامل موجود در راهبر بین/ فرارشته‌ای، به دلیل گستردگی مفاهیم و تأثیر آن‌ها در رشته‌های متنوع و تعاملات میان‌رشته‌ای، ارزش بیشتری در نقش شناختی دارند. به‌ویژه، عامل ذهنی به دلیل انعطاف‌پذیری و قابلیت تفسیر وسیع‌تر در رأس ستون مربوط قرار گرفت. عامل تجویزی، به دلیل الزام‌آوری و محدودیت بیشتر در تفاسیر، ارزش پایین‌تری از ذهنی در نقش میانجی‌گری دارد. در راهبر درون رشته‌ای، عامل عینی به دلیل تمرکز بر اصول ملموس و قابلیت اندازه‌گیری، ارزش بالاتری نسبت به عامل توصیه‌ای دارد که بیشتر به جنبه‌های راهنمایی و غیرالزام‌آور اختصاص دارد.

نظری، بهبود فرایند تصمیم‌گیری در طراحی و برنامه‌ریزی محیطی را ممکن می‌سازند. نوآوری تحقیق در ارائه مدل میانجی‌گری معنایی برای تحلیل و تطبیق ابعاد نظری با زمینه‌های محیطی نیز از دیگر نتایج کلیدی محسوب می‌شود.

تفسیر این یافته‌ها نشان می‌دهد که شاخص‌های پیشنهادی، خلأهای موجود در پژوهش‌های پیشین را به‌ویژه در تفکیک و اولویت‌بندی مبانی نظری پر کرده‌اند. برخلاف مطالعات گذشته که به تحلیل‌های توصیفی محدود بوده‌اند، این پژوهش توانسته است با استفاده از تحلیل گفتمان، به ارائه بینشی جامع‌تر و معنادارتر از نظام معنایی و کارکردی نظریات بپردازد. تطابق این یافته‌ها با نتایج تحقیقات پیشین در استفاده از ابزارهای شناختی برای تحلیل مبانی نظری آشکار است؛ با این حال، در برخی موارد، تضادهایی با رویکردهای تک‌بعدی موجود نیز به چشم می‌خورد.

جمع‌بندی کلی پژوهش نشان می‌دهد که چهارچوب

شکل ۱۰. چهارچوب ارتباط مفهومی-کاربردی مبانی نظری معماری و شهرسازی^{۱۳}

- گونزالس و همکاران، تلاش بر سازماندهی نظریات بر پایه الگوهای موضوعی یا سازوکارهای عملکردی متمرکز بوده است، بدون آن که لایه‌های معنایی درونی یا نقش میانجی‌گری نظریات در انتقال معنا و کارکرد را تحلیل نمایند (Esnaola-Gonzalez et al., 2020). همچنین، در مطالعه

دستاوردهای این پژوهش در قالب دسته‌بندی چهارگانه مبانی نظری و معرفی راهبرهای مفهومی درون رشته‌ای و بین/فرارشته‌ای، گامی فراتر از تلاش‌های پیشین در زمینه طبقه‌بندی مبانی نظری معماری و شهرسازی محسوب می‌شود. در مطالعات پیشینی مانند پژوهش اسناولا

پردازش زبان طبیعی برای افزایش دقت تحلیل همپوشانی معنایی؛

۳- آزمون تجربی راهبرها در فرآیندهای طراحی واقعی، با سنجش کارایی آن‌ها در انتخاب نظریه متناسب با نیاز پروژه در سناریوهای محیطی متنوع.

چنین مسیرهایی می‌توانند چارچوب نظری و کاربردی ارائه شده در این پژوهش را از سطح مدل‌سازی مفهومی به سطح ابزار عملی برای تصمیم‌سازی‌های محیطی ارتقای دهند.

۱۱- نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، دو راهبر اصلی برای طبقه‌بندی مبانی نظری در معماری و شهرسازی در نظر گرفته شده است: «راهبر درون رشته‌ای» و «راهبر بین/فرارشته‌ای». این دو راهبر، هر یک به‌عنوان قالبی مفهومی برای تفکیک و تحلیل انواع مبانی نظری با تمرکز بر شاخص‌های ماهیت‌شناسانه عمل می‌کنند.

عوامل مستقلی که در هر راهبر شناسایی شده‌اند، شامل دسته‌بندی‌های مشخصی از ویژگی‌های عینی، توصیه‌ای، ذهنی و تجویزی هستند که می‌توانند در فرآیند طراحی و برنامه‌ریزی محیطی به کار گرفته شوند. تحلیل واژگان مرتبط با هر یک از این دو راهبر (جدول ۱۱)، نشان می‌دهد که اگرچه دارای حوزه‌های مشترکی در فضای درون و بین رشته‌ای هستند، ولی دارای کانون‌های تمرکز خاص خود می‌باشند که لزوم تفکیک آن‌ها را در یک چارچوب یکسان دسته‌بندی مبانی نظری، دو چندان کرده است. پس می‌توان گفت راهکار این پژوهش در این زمینه، ابتدا به ساکن، پوشش دهند حوزه نفوذ واقعیت‌های علمی مرتبط با موضوع آن است.

ریکالده و همکاران، اگرچه طبقه‌بندی شناختی نظریات در چارچوب مدل‌های الگویی موردتوجه قرار گرفته، اما این دسته‌بندی‌ها بیشتر به جنبه‌های شناختی ایستا پرداخته‌اند تا پیوندهای دینامیک معناشناختی و بافتی در فرآیندهای طراحی (Recalde et al., 2019).

در مقایسه، پژوهش حاضر با اتکا به روش تحلیل گفتمان ساختارگرا و بهره‌گیری از ابزارهای تحلیلی کیفی، نظیر ماتریس‌های همپوشانی معنایی، توانسته است مدل‌های تفسیری و عملیاتی تازه‌ای برای تشخیص، تفکیک و کاربرد مبانی نظری در موقعیت‌های مختلف مداخلات محیطی ارائه کند. مزیت اساسی این رویکرد نسبت به مدل‌هایی چون دسته‌بندی عملکردی وبر (Weber, 2020)، یا دسته‌بندی معرفتی السید (Al Sayed, 2007)، در آن است که امکان تطبیق چندبعدی نظریات با زمینه‌های طراحی، سیاست‌گذاری، اجتماعی و زیست‌محیطی را فراهم می‌سازد.

باوجود اعتبار و کارآمدی رویکرد اتخاذشده، پژوهش حاضر با چند محدودیت مهم مواجه است. نخست، تحلیل گفتمان انجام‌شده به‌واسطه حجم بالای اطلاعات نظری و محدودیت نمونه‌گیری، تنها توانسته است بخشی از طیف گسترده نظریات معماری و شهرسازی را پوشش دهد. این محدودیت ممکن است به کاهش جامعیت الگوی پیشنهادی در زمینه‌هایی با گرایش‌های بسیار خاص (مانند طراحی مشارکتی یا معماری رقمی) منجر شود. دوم، ابزارهای تحلیل کیفی مورد استفاده مانند MAXQDA، در عین قدرت تجزیه، برای تحلیل‌های هم‌زمان میان‌رشته‌ای گسترده‌تر نیازمند توسعه و ترکیب با روش‌های آماری یا الگوریتم‌های یادگیری ماشینی هستند. در همین راستا، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی در سه مسیر گسترش یابند:

۱- گسترش حوزه نمونه‌گیری به نظریات اقلیت، غیرغربی یا بومی باهدف تقویت روایی فرهنگی و زمینه‌ای الگوی دسته‌بندی؛

۲- توسعه راهبردهای میان‌رشته‌ای تحلیلی با بهره‌گیری از تلفیق روش تحلیل شبکه مفهومی با الگوریتم‌های

جدول ۱۲. خصلت‌های بنیادین انواع مبانی نظری معماری و شهرسازی

نوع مبانی نظری ↓	میزان قطعیت معنایی	سطح تعمیم‌پذیری	میدان اقتدار عملیاتی	سطح ادراک‌پذیری نظریه در بسترها
عینی	بالا - متکی به داده‌های تجربی، ساختارهای آزمون‌پذیر و سازوکارهای عملکردی	بالا - قابلیت تعمیم به پروژه‌های مشابه با شرایط مشابه، حتی قابل‌استفاده در زمینه‌های متنوع با اقتباس حداقلی	متوسط تا بالا- در حوزه‌های فنی، اقلیمی و عملکردی و کارکردگرا یا محصول‌محور	متوسط - نیازمند تخصص و زمینه‌سازی فنی برای فهم کامل آن (درک مفاهیم تخصصی فنی و تحلیلی)
	دارای بیشترین میزان تعین‌پذیری و اتکای مفهومی بر عناصر ساختارمند و تجربه‌پذیر (مانند نظریات اقلیمی یا عملکردگرایانه). این نوع مبانی برای مداخلات فنی - عملیاتی در طراحی و برنامه‌ریزی کالبدی مناسب‌اند.			
توصیه‌ای	متوسط - مبتنی بر تحلیل مفهومی و رویکردهای ترکیبی (متکی بر تحلیل‌های تطبیقی و استنتاجی)	بالا- انعطاف‌پذیر و قابل‌تطبیق در موقعیت‌های متنوع برنامه‌ریزی	متوسط- نقش پشتیبان در تصمیم‌سازی‌های برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی کاربردی	بالا- به‌واسطه ساختار مفهومی- کاربردی، قابل‌فهم برای ذی‌نفعان مختلف با پیش‌زمینه‌های گوناگون
	با ساختاری ترکیبی از تجربه و استنتاج، متکی به لایه‌هایی نظیر بافت، مقوله و مضمون هستند و نقش پشتیبان در فرآیند تصمیم‌گیری دارند. در طراحی‌های راهبردی و برنامه‌ریزی تطبیقی کاربرد دارند.			
ذهنی	پایین تا متوسط - وابسته به تجربه زیسته و برداشت‌های فردی یا فرهنگی	پایین- محدود به بسترهای خاص ادراکی و اجتماعی، فرهنگی یا روان‌شناختی	پایین - بیشتر برای تبیین، تحلیل و الهام‌بخشی به کار می‌رود و بیشتر در فرآیندهای تعاملی یا هنری معنا می‌یابد	بسیار بالا- تجربه‌پذیر و تفسیرپذیر در بسترهای فرهنگی، زیستی و ذهنی؛ از آنجاکه مبتنی بر ادراک و تجربه است، به راحتی توسط کاربران غیرمتخصص دریافت می‌شود
	از لایه‌های ادراکی، گفتمانی و فرهنگی مشتق می‌شوند و اغلب از نظام‌های معنایی فردمحور یا فرهنگی نشئت می‌گیرند (مثلاً پدیدارشناسی یا هرمنوتیک). مناسب برای مداخلات زمینه‌گرای هنری و انسان‌محور.			
تجویزی	بسیار بالا - مبتنی بر اصول هنجاری، حقوقی یا فلسفی روشن، تعریف‌شده از سوی نهادهای فرادست یا نظام‌های فلسفی/قانونی	متوسط- معمولاً محدود به چارچوب‌های هنجاری خاص (وابسته به ساختارهای نهادی و سیاست‌گذاری)	بسیار بالا- نقش هدایتگر، الزام‌آور و چارچوب ساز در مداخلات و فرآیندهای رسمی و سامان‌مند	پایین تا متوسط- نیازمند آشنایی با چارچوب‌های رسمی (حقوقی یا سیاست‌گذاری) یا گفتمان‌های نهادی (فلسفی) برای درک کامل
	مبتنی بر هنجارها و الزام‌های صریح حقوقی، سیاستی یا اخلاقی هستند. آن‌ها در قالب ساختارهای فلسفی-تحلیلی شکل گرفته و معمولاً برای مداخلات نظام‌مند و قانون‌مدار شهری به کار می‌روند.			

محدودند.

- اقتدار عملیاتی (مشخص‌کننده میزان توان نظریه در هدایت تصمیمات و اعمال در مداخلات طراحی و برنامه‌ریزی) در نظریات تجویزی برجسته‌تر است، چرا که در سیاست‌گذاری، ضوابط و دستورالعمل‌های رسمی کاربرد دارند. نظریات ذهنی بیشتر بر تحلیل و معنا تمرکز دارند و کاربرد مستقیم ندارند.

- ادراک‌پذیری نظریه (نشان‌دهنده قابلیت فهم نظریه توسط کاربران حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای در موقعیت‌های گوناگون) در نظریات ذهنی و توصیه‌ای بالا است، چون با زبان غیرتخصصی یا مفاهیم فرهنگی-زیستی تعامل دارند؛ درحالی‌که نظریات عینی یا تجویزی، به درک تخصصی‌تر و بستر گفتمانی دقیق‌تری نیاز دارند.

جدول ۱۲، بستری قابل‌انکا برای تطبیق نظام‌مند مبانی نظری با نوع مداخلات محیطی فراهم می‌سازد و امکان ارزیابی عمیق‌تری از مناسب‌ترین نوع نظریه برای هر سناریوی طراحی یا برنامه‌ریزی را فراهم می‌کند:

- قطعیت معنایی (بیانگر وضوح مفهومی و قابلیت رمزگشایی نظریه‌ها در سطح زبان نظری و کاربردی) در نظریات عینی و تجویزی بالاست، زیرا این نوع مبانی بر پایه داده‌های محسوس یا گزاره‌های الزام‌آور استوار هستند؛ درحالی‌که نظریات ذهنی، به دلیل خاستگاه تفسیری، قطعیت پایین‌تری دارند.

- تعمیم‌پذیری (مرتبط با گستره کاربرد نظریه در موقعیت‌ها و مقیاس‌های مختلف) در نظریات توصیه‌ای و عینی بیشتر است، زیرا قابلیت تنظیم در سناریوهای متنوع را دارند. نظریات ذهنی، برعکس، به بسترهای خاص

گرفت. در جدول نهایی، رابطه بین لایه‌ها و ویژگی‌ها برای هر یک از انواع مبانی نظری تفکیک شده، ارائه شده است تا بتوان توضیحات ارائه شده برای آن‌ها را مطابق با واقعیت وجودی شان تحلیل کرد.

جدول ۱۲، با ساختاری ساده و تحلیلی، ابزاری برای تصمیم‌گیری علمی درباره تناسب هر نوع مبانی نظری با موقعیت‌های مختلف معماری و شهرسازی فراهم ساخت و مبنایی برای طراحی چارچوب تطبیقی در جدول ۱۳، قرار

جدول ۱۳. دسته‌بندی مبانی نظری معماری و شهرسازی

راهِبر	شاخه	تعیین ارتباط بین ویژگی (سطرها) و لایه مشترک (ستون‌ها) بر حسب تعداد دفعات ارتباط معنایی در منابع پژوهش توضیح ↓	واژگان	مقوله	مضمون	دستور	بافت - زمینه	انواع گفتمان	ادراک	تولید	
راهِبر درون رشته‌ای	(Objective) عینی	<p>راهِبر درون رشته‌ای بر اساس ویژگی‌های عینی طبقه‌بندی شده و بیشتر به تحلیل محتوای تخصصی معماری و شهرسازی می‌پردازد. این عامل محدود به ارائه تحلیل‌های مستقل از نظرگاه‌های بیرونی است و به ساختاری جامع برای شناخت مسائل درون رشته‌ای متکی است. ویژگی‌های این راهبر، به‌نوعی نشان‌دهنده ساختاری است که از تعاملات مستقیم مبانی نظری در حوزه‌های مرتبط با مداخلات محیطی بهره می‌برد، اما فاقد تلفیق میان‌رشته‌ای است.</p>	A	۲۱۳۰	۱۰۱۰	۱۳۱۹	۳۱۷۸	۵۳۷۹	۸۴۳	۱۹۹۵	۹۲۷
			B	۲۱۱۰	۲۷۱۸	۱۲۷۶	۹۱۸	۱۲۰۷	۷۵۶	۱۵۰۹	۲۲۹۶
			C	۱۲	۶۱۰	۱۵۰۹	۱۵۴۷	۷۹۱	۱۰۸۲	۱۶۵۸	۱۵۱۵
			D	۲۴۰۵	۱۲۳۰	۲۲۸۸	۱۴۲۱	۷۹۱	۲۴۱۱	۱۴۳۲	۶۰۳
			E	۱۲۷۸	۲۶۴۶	۱۹۵۸	۲۷۱۵	۱۵۷۴	۲۳۸۷	۲۷۱۵	۸۷۴
			F	۲۲۰۰	۲۴۱۱	۱۴۳۸	۲۷۲۳	۲۸۳۴	۱۴۶۲	۱۲۴۸	۲۲۰۸
		انواع مبانی نظری در این دسته از راهبر ↓	میزان ارتباط‌گیری انواع مبانی این دسته با شاخص ماهیتی ↓								
		<p>ساخت‌واره (Model)، الگو (Pattern)، استعاره (Metaphor)، مد (Trend)، الگوریتم (Algorithm)، عامل (Parameter)، نقشه ذهنی (Mind Map)، مضمون (Theme)، مفهوم (Concept)، قانون (Law)، اصول (Principle)، قضیه (Theorem)، ارزش (Value)، واقعیت (Reality)، حقیقت (Truth)، مؤلفه (Component)، خاستگاه (Origin)، جستار (Essay)، منظر (Perspective)، نظام (System)، مطالعه (Study)، تحقیق (Research)، پژوهش (Inquiry)، دیدگاه (Viewpoint)، نظر (Opinion)، نقد (Critique)، مکتب (School)، سبک (Style)، فرضیه (Hypothesis)، نظریه (Theory)، گفتمان (Discourse)، متغیر (Variable)، هنجار (Norms)، روال (Routine)، عرف (Common law)، قالب (Template)، گونه (Type)، نمونه الگو (Paradigm)، طرح‌واره (Schema)</p>									
راهِبر درون رشته‌ای	(Advisory) توصیفی	<p>راهِبر درون رشته‌ای با ویژگی‌های توصیه‌ای، بر ارائه خطوط راهنمای عملیاتی و پیشنهادهای تخصصی در چارچوب رشته‌های معماری و شهرسازی متمرکز است. این راهبر، برخلاف ویژگی عینی، انعطاف‌پذیری بیشتری برای تطبیق با سناریوهای مختلف طراحی و برنامه‌ریزی دارد و ماهیتی کاربردی برای تدوین دستورالعمل‌های عملیاتی درون رشته‌ای ارائه می‌کند. تفاوت آن با سایر عوامل مرتبط، در تأکید بر نقش هنجارها و قوانین توصیه‌ای در زمینه معماری است.</p>	A	۱۱۱۸	۲۰۴	۲۱۶	۱۱۳۲	۱۹۳۸	۴۳۹	۵۱۸	۴۶۷
			B	۶۷۴	۹۱۲	۳۵۸	۴۷۶	۲۶۷	۴۵۹	۵۲۴	۶۶۴
			C	۳	۳۹۳	۵۲۴	۵۴۹	۴۷۶	۲۶۷	۵۹۷	۵۲۴
			D	۶۶۴	۳۳۸	۶۶۴	۵۸۹	۴۷۶	۸۱۳	۵۸۴	۳۸۸
			E	۳۵۵	۸۸۱	۷۰۳	۹۲۱	۴۶۳	۸۰۳	۹۲۱	۲۱۳
			F	۷۸۵	۸۱۳	۵۸۴	۹۲۱	۹۶۹	۳۲۶	۴۹۶	۷۸۵
		انواع مبانی نظری در این دسته از راهبر ↓	میزان ارتباط‌گیری انواع مبانی این دسته با شاخص ماهیتی ↓								

سازمان								تعبیر (Interpretation)، استدلال (Reasoning)، استنتاج (Inference)، قیاس (Analogy)، استقرا (Induction)، کلیت (Universality)، انتقاد (Criticism)، تجویز (Prescription)، ترکیب (Synthesis)، تجزیه (Analysis)، راهبرد (Strategy)، ره پویه (Approach)، شهود (Intuition)، پدیده (Phenome- non)، پدیدار (Appearance)، اعلام (اعلامیه) (Declaration)، آگاهی (Awareness)، پیش فرض (Assumption)، استنباط (Deduction)، ادراک (Perception)، سازمان (Organiza- tion)، سامان (Order)، بحث (Discussion)، محتوا (Con- tent)، شرط (Condition)، شرایط (Circumstances)، روایت (Narrative)، واساز (Deconstruction)، واکاو (Analysis)، راهبرد (Tactic)، نگاره (Diagram)، انگاره (Image)، تبار (Lin- eage)، سیره (Tradition)، نگارش (Composition)			
۸۲۲	۱۳۱۳	۸۴۱	۳۱۳۵	۱۸۷۰	۷۰۸	۵۲۵	۱۷۲۴	A	<p>راهبر بین / فرارشته‌ای با تأکید بر ویژگی‌های ذهنی، توانایی ترکیب و تطبیق نظریات معماری و شهرسازی با سایر رشته‌های مرتبط را داراست. این راهبر بر پایه تعاملات میان‌رشته‌ای بنا شده و مفاهیم را از زمینه‌های مختلف استخراج می‌کند. تفاوت آن با راهبر درون رشته‌ای در شمولیت وسیع‌تر و انعطاف‌پذیری آن برای پاسخ به نیازهای محیط‌های پیچیده و چندگانه است</p>	راهبر بین / فرارشته‌ای	ذهنی (Subjective)
۱۳۸۸	۹۵۰	۷۰۳	۵۹۶	۸۲۵	۶۱۸	۱۴۶۲	B				
۹۵۰	۱۱۱۰	۵۰۱	۷۲۸	۹۸۶	۹۵۰	۶۲۲	C				
۶۲۰	۱۰۳۹	۱۶۰۴	۷۲۸	۱۱۸۴	۱۳۸۶	۵۸۴	D				
۴۴۸	۱۸۳۵	۱۵۸۸	۸۴۰	۱۸۳۵	۱۲۶۲	۱۸۵۳	E				
۱۵۹۶	۹۲۹	۸۹۷	۱۹۶۱	۱۸۳۷	۱۰۳۹	۱۶۰۴	F				
میزان ارتباط‌گیری انواع مبانی این دسته با شاخص ماهیتی ↓								انواع مبانی نظری در این دسته از راهبر ↓			
روس								سنجه (Metric)، معیار (Criteria)، شاخص (Index)، استاندارد (Standard)، مقررات (Regulation)، رمز (Codes)، ضوابط (Ordinance)، سیاست (Policy)، قواعد (Rules)، آداب (Protocol)، چهارچوب (Framework)، راهنما (Guideline)، آیین‌نامه (Bylaw)، الزامات (Requirement)، پیش‌ساز - آگاهی (Provision)، دستورالعمل (Instruction)، مشخصات (Specification)، راهکار - راهبر (Directive)، محدودیت (Restriction)، حد نگار (Constraint)، ضابطه (Act)، مصوبه (Legislation)، بیانیه (Status)، ویژه (Custom)، مدخل (Entry)، رویکرد (Approach)، روند (Process)، فرایند (Procedure)، روش (Method)، ساختار (Structure)، بنیاد (Foundation)، پایه (Base)، شالوده (Groundwork)، انتزاع (Abstraction)، محور (Axis)، تعریف (Definition)، توصیف (Description)، تبیین (Explanation)			
۱۰۰۸	۱۴۴۱	۱۰۲۴	۴۹۷۰	۲۵۳۹	۹۷۵	۶۵۲	۲۴۰۴	A	<p>راهبر بین / فرارشته‌ای با ویژگی‌های تجویزی، بر ایجاد قوانین الزام‌آور و دستورالعمل‌های هماهنگ میان رشته‌های مرتبط با معماری و شهرسازی تمرکز دارد. این راهبر برای تضمین انطباق کامل میان نظریات و نیازهای محیطی به کار می‌رود و به‌ویژه در مدیریت پروژه‌های پیچیده و چندرشته‌ای، نقشی کلیدی ایفا می‌کند. تفاوت آن با راهبر ذهنی در اجبار به اجرای دستورالعمل‌ها و چارچوب‌های مشخص شده برای دستیابی به اهداف عملیاتی است.</p>	راهبر بین / فرارشته‌ای	تجویزی (Compulsory)
۱۶۷۲	۱۳۴۲	۸۶۶	۹۱۷	۱۰۲۶	۹۱۷	۲۴۲۱	B				
۱۳۴۹	۱۵۱۶	۷۹۳	۹۰۲	۱۴۰۲	۱۳۴۲	۷۸۵	C				
۷۸۲	۱۳۱۴	۱۹۸۱	۹۰۲	۱۳۳۹	۱۶۶۵	۸۷۰	D				
۵۷۵	۲۲۱۴	۱۹۵۹	۱۱۴۶	۲۲۱۴	۱۶۵۲	۲۲۱۵	E				
۱۸۵۶	۱۲۰۱	۹۹۷	۲۳۳۵	۲۲۲۱	۱۳۲۱	۱۹۸۱	F				
میزان ارتباط‌گیری انواع مبانی این دسته با شاخص ماهیتی ↓								انواع مبانی نظری در این دسته از راهبر ↓			

در حوزه مدیریت و سیاست‌گذاری شهری، به‌کارگیری این دسته‌بندی در تدوین اسناد توسعه و برنامه‌های راهبردی منجر به هم‌راستاسازی اهداف کلان مدیریتی با راهکارهای طراحی می‌شود. به‌عنوان مثال، مدیران شهری می‌توانند در مواجهه با پروژه‌های بازآفرینی، نظریات توصیه‌ای را برای استخراج سناریوهای پیشنهادی و نظریات تجویزی را برای انطباق با ضوابط قانونی به کار ببرند.

در مرحله اجرا و پیاده‌سازی پروژه‌ها نیز این چارچوب به‌عنوان ابزاری برای انتخاب ترکیب متوازن از نظریات به کار می‌رود؛ به‌گونه‌ای که گروه‌های طراحی و اجرایی بتوانند از هم‌پوشانی کارکردی میان نظریات مختلف بهره‌برده و از بروز تعارض میان الزامات نظری و محدودیت‌های محیطی جلوگیری نمایند. این نمونه‌ها به‌روشنی نشان می‌دهند که چارچوب پیشنهادی، نه صرفاً در سطح نظری، بلکه در فرآیندهای متنوع و واقعی معماری و شهرسازی قابلیت انطباق و بهره‌برداری دارد و می‌تواند به بهبود کیفیت تصمیم‌گیری‌ها و ارتقای پیوند میان نظریه و عمل منجر شود.

۱۲- حامیان مالی

مقاله حامی مالی و معنوی نداشته است.

۱۳- مشارکت نویسندگان

«نویسندگان به‌اندازه یکسان در مفهوم‌سازی و نگارش مقاله سهمیم هستند. همه نویسندگان محتوای مقاله ارسالی برای داوری را تأیید کردند و در مورد تمام جنبه‌های کار توافق دارند.»

۱۴- عدم تعارض منافع

«نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.»

۱۵- قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از همکاری و هم‌فکری ارزشمند جمعی از استادان و پژوهشگران برجسته معماری، شهرسازی و فلسفه طراحی که در مراحل مختلف فرایند

به‌عنوان ابزار میانجی‌گری نظری، پاسخ یافت و در قالب مقایسه با مطالعات پیشین (جدول ۱۰ و جدول ۱۳) برتری روش‌شناختی خود را اثبات کرد.

همچنین، نتایج حاصل از مدل‌سازی مفهومی (شکل ۸ و شکل ۹) نشان داد که ترکیب لایه‌های شناختی با راهبرهای درون رشته‌ای و بین‌رشته‌ای نه تنها امکان تمایز دقیق نظریات را فراهم می‌آورد، بلکه به ارتقای قابلیت انطباق آن‌ها با مداخلات محیطی نیز یاری می‌رساند. این دستاورد با ماهیت «مطالعات بنیادین» تحقیق و هدف کلان آن، یعنی ایجاد پیوندی نظام‌مند میان نظریه و عمل در فرآیند طراحی و برنامه‌ریزی محیطی، همخوانی کامل دارد.

از این‌رو، چارچوب پیشنهادی با تبیین نقش‌های شناختی و میانجی‌گری مبانی نظری و تأکید بر شاخص‌های ساختاریافته، ابزاری نوآورانه و خلاق برای پژوهشگران و طراحان به شمار می‌رود و می‌تواند به‌عنوان الگویی کارآمد در راهبردهای تصمیم‌گیری و توسعه شهری مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

به‌عنوان نمونه، در پروژه‌های طراحی شهری زمینه‌گرا، استفاده از دسته‌بندی پیشنهادی موجب می‌شود که نظریات عینی در تحلیل کالبدی و شناخت محدودیت‌های محیطی به کار گرفته شوند، درحالی‌که نظریات توصیه‌ای، راهبردهای عملی برای نحوه سازماندهی فضاها را در اختیار قرار دهند. در همین حال، نظریات ذهنی در فرآیند طراحی مشارکتی، به‌ویژه برای درک ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه محلی نقش کلیدی ایفا کرده و امکان بازتاب مؤلفه‌های هویتی در طرح را فراهم می‌آورند. در ادامه، نظریات تجویزی به‌مثابه ابزارهای الزام‌آور، به هماهنگی طرح با اسناد فرادست و ضوابط قانونی یاری می‌رسانند.

در عرصه پژوهش‌های معماری و شهرسازی، این چارچوب به محققان کمک می‌کند تا منابع نظری را بر اساس نقش شناختی یا میانجی‌گری آن‌ها دسته‌بندی کرده و از این رهگذر، مسیر مطالعات میان‌رشته‌ای را روشن‌تر سازند. برای مثال، در پژوهش‌های مرتبط با بازآفرینی شهری، نظریات عینی می‌توانند شاخص‌های کالبدی و زیست‌محیطی را مشخص کنند، درحالی‌که نظریات ذهنی امکان تحلیل ابعاد اجتماعی-فرهنگی را فراهم می‌سازند.

در انتقال معنا و تبیین شاخص‌های مبانی نظری تعیین شده‌اند.

۱۴- از جمله کارکردهای کلیدی راهبرها می‌توان به:

۱- ایجاد تمایز مفهومی میان نظریات بر اساس میزان تعمیم‌پذیری و قطعیت معناشناختی،

۲- شفاف‌سازی سطح مداخله نظریات از سطح تحلیلی و توصیه‌ای تا سطح تجویزی و میان‌رشته‌ای،

۳- کمک به سازمان‌دهی نظام‌مند نظریات در قالب لایه‌ها و ویژگی‌های مشترک،

۴- ایجاد بستری برای هم‌پوشانی میان نظریات مختلف به منظور بهره‌گیری در شرایط متنوع طراحی و برنامه‌ریزی،

اشاره نمود. بدین ترتیب، راهبرها نقشی صرفاً مفهومی و طبقه‌بندی‌کننده دارند و دستاورد ملموس مقاله دقیقاً

در همین نظام‌مندی تحلیلی و ارتقای قابلیت تفکیک‌پذیری مبانی نظری است. این ابزار به‌طور غیرمستقیم می‌تواند

مسیر انتخاب و استفاده از نظریات مناسب در پروژه‌های طراحی و برنامه‌ریزی را تسهیل نماید، اما خود در فرآیند

اجرای مداخله‌ای ندارد.

۱۷- آگاهی‌نامه

به منظور ارتقای روایی بیرونی و کاربردی پژوهش، فرایند

اعتبارسنجی تجربی با مشارکت خبرگان به شیوه دلفی در سه مرحله اجرا شد و نتایج آن گزارش می‌گردد. در این فرایند،

۱۵ متخصص حوزه‌های معماری، شهرسازی و فلسفه طراحی، پس از معرفی چارچوب شاخص ماهیت‌شناسانه و دسته‌بندی پیشنهادی، در دو دور پرسشنامه ساختاریافته

شرکت کردند. دور نخست به ارزیابی جامع تعاریف و شاخص‌های استخراج‌شده اختصاص یافت و در دور دوم،

اجماع در خصوص وزن‌دهی و اولویت‌بندی لایه‌ها، راهبرها و ویژگی‌های شاخص مورد تأیید قرار گرفت. میزان توافق

در هر مرحله با ضریب کاپا محاسبه و میانگین پایایی کل فرایند دلفی ۰/۸۲ برآورد شد که بیانگر اجماع قوی خبرگان

است.

نتایج این اعتبارسنجی، یافته‌های قبلی مبتنی بر تحلیل

متنی را تقویت کرد و نشان داد که دسته‌بندی چهارگانه نظریات (عینی، توصیه‌ای، ذهنی و تجویزی) از انسجام

دلفی ما را یاری کردند صمیمانه قدردانی نمایند. همراهی این نخبگان در تکمیل و اعتبارسنجی چارچوب نظری و دسته‌بندی ارائه‌شده، نقش اساسی در ارتقای دقت و روایی این پژوهش ایفا کرده است. همچنین از زحمات ارکان این نشریه محترم، به واسطه همراهی ایشان سپاس‌گزاریم.

۱۶- پی‌نوشت‌ها

۱- در این‌گونه پژوهش‌ها، به دلیل ماهیت اکتشافی و تولید نظریه از داده‌ها، نیاز به فرضیه مقابل - به معنای

آزمون یک فرضیه در برابر فرضیه جایگزین - وجود ندارد.

۲- معیارهای انتخاب ۱۱۱ منبع:

ارتباط موضوعی: تمرکز مستقیم بر مبانی نظری معماری و شهرسازی یا مباحث فلسفی-شناختی مرتبط.

اهمیت علمی: انتشار در مجلات معتبر یا ناشران علمی بین‌المللی و استنادپذیری در پایگاه‌های Web of Science و Scopus.

تنوع زمانی و جغرافیایی: پوشش متون پنج دهه اخیر و توجه به منابع نماینده جریان‌های مختلف نظری.

همپارادایمی بودن: همسویی با رویکرد تحلیل

گفت‌مان کیفی و پرهیز از متون متعلق به پارادایم‌های معرفت‌شناختی ناهمگون.

3- Prototype Theory

4- Exemplar Theory

5- Structure-Mapping Theory

6- Prototype

7- Cognitive Architectures

8- Code Matrix Browser

9- Mean scale w/o item

10- Std.dev. scale w/o item

11- Corrected item scale corr

12- Alpha w/o item

۱۳- این روابط نشان‌دهنده تعاملات میان عوامل

مختلف مبانی نظری در انتقال مفاهیم و ایجاد نظام‌های معنایی است که هر کدام بر اساس روش‌شناسی خاص

خود، به درک و گسترش مبانی نظری معماری و شهرسازی کمک می‌کنند. این جایگاه‌ها بر مبنای نقش هر عامل

۱۸- منابع

مفهومی و قابلیت انطباق بالایی برخوردار است. به‌ویژه، تحلیل هم‌زمان داده‌های دلفی با آزمون آلفای کرونباخ که پیش‌تر برای پایایی شاخص‌های شناختی محاسبه شده بود (۷۹۷/۰)، حاکی از همبستگی و ثبات درونی مناسب است.

۱- اهری، زهرا؛ ندیمی، هادی؛ عابری زاهد، صحرا؛ توانایی مروی، فاطمه؛ رحیم‌زاده، پریسا؛ حیدرخانی، مریم و فلاح نجم‌آبادی، شیوا. (۱۳۹۹). تحقیقات مسئله‌مدار در معماری. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*، ۲۲(۸۷)، ۱-۲۹. <https://doi.org/10.22047/ijee.2020.234541.1750>

۲- توانگر، محمدرضا و حبیبی، میترا. (۱۴۰۱). کاربرد تحلیل انتقادی گفتمان در پژوهش‌های شهری و شهرسازی. *صفه*، ۳۲(۲)، ۸۹-۱۰۴. [doi:10.52547/sofeh.32.2.89](https://doi.org/10.52547/sofeh.32.2.89)

۳- حسنی، علیرضا و مفیدی شمیرانی، سیدمجید. (۱۳۹۹). تعامل نظری اصول و شاخص‌های طراحی شهری در انطباق با تغییر اقلیم و بازتعریف جایگاه آن. *دانش شهرسازی*، ۴(۱)، ۹۷-۱۱۲. [doi:10.22124/upk.2020.14732.1317](https://doi.org/10.22124/upk.2020.14732.1317)

۴- رحمانی، الهه؛ اعتصام، ایرج و مختاباد امرئی، مصطفی. (۱۳۹۵). تحلیلی مقایسه‌ای بر خوانش مدرنیستی و پسامدرنیستی اثر معماری. *معماری و شهرسازی ایران*، ۲۷(۲)، ۹۵-۱۱۲. [doi:10.30475/isau.2017.62033](https://doi.org/10.30475/isau.2017.62033)

۵- رضایی، حسین؛ کرامتی، غزال؛ دهباشی شریف، مزین و نصیر سلامی، محمدرضا. (۱۳۹۷). تبیین الگوواره‌ای فرآیند روان‌شناختی حصول معنای محیطی و تحقق حس مکان با تمرکز بر نقش واسط ادراک. *باغ نظر*، ۱۵(۶۵)، ۴۹-۶۶. [doi:10.22034/bagh.2018.74083](https://doi.org/10.22034/bagh.2018.74083)

۶- عادل، زینب؛ رفیعیان، مجتبی و ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۹۸). تدوین چارچوب نظری معرفت‌شناسی مکان در مطالعات میان‌رشته‌ای. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۱(۴)، ۹۱۱-۹۲۹. [doi:10.22059/jhgr.2018.238798.1007518](https://doi.org/10.22059/jhgr.2018.238798.1007518)

۷- عادل، سمیرا و ندیمی، هادی. (۱۴۰۱). فرم به مثابه قابلیت؛ زیربنای نظری و چارچوب مفهومی معنای معماری. *صفه*، ۳۲(۱)، ۲۱-۴۰. [doi:10.52547/sofeh.32.1.21](https://doi.org/10.52547/sofeh.32.1.21)

۸- علی‌کائی، سعیده و امین‌زاده گهرریزی، بهناز. (۱۳۹۷). تحلیلی بر تحولات محتوایی و رویه‌ای فرایند طراحی شهری و کاربری آن در پروژه‌های طراحی شهری ایران. *هنرهای زیبا*؛

معماری و شهرسازی، ۲۳(۴)، ۶۷-۸۰. [doi:10.22059/jfaup.2019.266627.672126](https://doi.org/10.22059/jfaup.2019.266627.672126)

۹- فرهنگدوست، هادی و فرکیش، هیرو. (۱۴۰۱). بررسی گستره و نظام مبانی نظری در مطالعات معماری معاصر. *اندیش نامه معماری*، ۲(۳)، ۱۶۱-۱۸۲. [doi:10.30480/arcand.2022.4381.1036](https://doi.org/10.30480/arcand.2022.4381.1036)

۱۰- فرهنگدوست، هادی؛ فرکیش، هیرو و حنایی، نکتتم. (۱۴۰۱). تحول‌شناسی مبانی نظری معماری و شهرسازی معاصر؛ گذار از گفتمان تأثیرپذیری به تأثیرگذاری. *مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران*، ۲(۱)، ۷۱-۱۰۳. [doi:10.22133/isia.2023.371008.1025](https://doi.org/10.22133/isia.2023.371008.1025)

۱۱- کینگ، گری؛ کوهن، رابرت اوئن و وربا، سیدنی. (۲۰۲۱). طراحی پژوهش اجتماعی: استنباط علمی در پژوهش کیفی. *ترجمه علی عابدی‌رنانی. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.*

۱۲- موسویان، سمیه. (۱۴۰۰). واکاوی رویکردهای نظری ادراک تجربه زیبایی‌شناسی و تطبیق آن در حوزه علوم محیطی. *باغ نظر*، ۱۸(۱۰۱)، ۳۷-۵۰. [doi:10.22034/bagh.2021.253388.4694](https://doi.org/10.22034/bagh.2021.253388.4694)

۱۳- نقدبیشی، رضا. (۱۴۰۲). مدل‌سازی آموزش معماری با محوریت مطالعات محیط-رفتار. *پژوهش‌های معماری و محیط*، ۱۱(۱)، ۵۵-۶۸. [doi:10.30470/jaer.2018.32728](https://doi.org/10.30470/jaer.2018.32728)

۱۴- نقی‌زاده، محمد و استادی، مریم. (۱۳۹۳). مقایسه تطبیقی مفهوم ادراک و فرآیند آن در فلسفه و روانشناسی محیط و کاربرد آن در طراحی شهری. *پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۳(۳)، ۱۴-۳. <https://jria.iust.ac.ir/article-1-151-fa.html>

۱۵- نورمحمدزاد، حسین و زارع، الهه. (۱۴۰۳). تحلیل موضوعات طراحی شهری مرتبط با مفهوم «پیوند». *باغ نظر*، ۲۱(۱۳۳)، ۵۷-۶۴. [doi:10.22034/bagh.2024.425111.5490](https://doi.org/10.22034/bagh.2024.425111.5490)

۱۶- هوشیار، مهران. (۱۴۰۰). نقد و بررسی کتاب مبانی نظری از مجموعه هنر در تمدن اسلامی. *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۲۱(۸)، ۴۳۳-۴۵۶. [doi:10.30465/critls.2021.35366.2167](https://doi.org/10.30465/critls.2021.35366.2167)

۱۷- یادگارزاده، بنفشه و نوریان، فرشاد. (۱۳۹۷). تبیین نقش‌های موردانتظار از سازمان‌های حرفه‌ای شهرسازی ایران مبتنی بر روش تحلیل گفتمان انتقادی. *هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی*، ۲۳(۳)، ۴۱-۵۲. [doi:10.22059/jfaup.2019.268826.672153](https://doi.org/10.22059/jfaup.2019.268826.672153)

References

1- Abbott, P., D'Ambruso, L., Shanks, R., Engdawork,

- K., & Mihretu, A. (2025). Conceptual Architecture for a Critical Realist Synthesis of a Universal School-based Mindfulness Intervention. *Qeios*, Preprint. doi:[10.32388/UP1VR6](https://doi.org/10.32388/UP1VR6)
2. Adeli, S., & Nadimi, H. (2022). Form as Affordance: The Theoretical Basis and Conceptual Framework for the Meaning of Architecture. *Soffeh*, 32(1), 21-40. [In Persian] doi: [10.52547/sofeh.32.1.21](https://doi.org/10.52547/sofeh.32.1.21)
3. Adeli, Z., Rafieian, M., & Imani Jajarmi, H. (2019). Designing a Theoretical Framework for Epistemology of Place in Interdisciplinary Studies. *Human Geography Research*, 51(4), 911-929. [In Persian] doi:[10.22059/jhgr.2018.238798.1007518](https://doi.org/10.22059/jhgr.2018.238798.1007518)
4. Ahari, Z., Nadimi, H., Aberi Zahed, S., Tavanaie Marvi, F., Rahimzadeh, P., Heidarkhani, M., & Fallah Najmabadi, S. (2020). Problem-solving Researches in Architecture. *Iranian Journal of Engineering Education*, 22(87), 1-29. [In Persian] <https://doi.org/10.22047/ijee.2020.234541.1750>
5. Al Sayed, K. (2007). Discursive and Non-Discursive Design Processes. Masters thesis, UCL University College London. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/4928>
6. Alikaei, S., & Aminzadeh Goharrizi, B. (2019). An Analysis of Substantial and Procedural Evolution of Urban Design Process and Its Application in Iranian Urban Design Projects. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 23(4), 67-80. [In Persian] doi:[10.22059/jfaup.2019.266627.672126](https://doi.org/10.22059/jfaup.2019.266627.672126)
7. Bacchini, F. (2018). The Ontology of the Architectural Work and Its Closeness to the Culinary Work. *City, Territory and Architecture*, 5, 21. doi:[10.1186/s40410-018-0097-1](https://doi.org/10.1186/s40410-018-0097-1)
8. Bussolon, S. (2009). Card Sorting, Category Validity, and Contextual Navigation. *Journal of Information Architecture*, 2(1), 5-32. doi:[10.55135/1015060901/092.002/2.007](https://doi.org/10.55135/1015060901/092.002/2.007)
9. Esnaola-Gonzalez, I., Bermúdez, J., Fernandez, I., & Arnaiz, A. (2020). Ontologies for Observations and Ac-tuations in Buildings: A Survey. *Semantic Web: – Interoperability, Usability, Applicability*, 11(4), 593-621. doi:[10.3233/SW-200378](https://doi.org/10.3233/SW-200378)
10. Farhangdoust, H., & Farkisch, H. (2022). Investigating the Scope and System of Theoretical Foundations in the Study of Contemporary Architecture. *Andišnāme-ye Me'māri*, 2(3), 161-182. [In Persian] doi: [10.30480/ar-cand.2022.4381.1036](https://doi.org/10.30480/ar-cand.2022.4381.1036)
11. Farhangdoust, H., Farkisch, H., & Hanaee, T. (2022). Evolution of Theoretical Foundations of Contemporary Architecture and Urban Planning; Transition From the Discourse of Impressionability to Influence. *Interdisciplinary Studies of Iranian Architecture*, 1(2), 71-103. [In Persian] doi: [10.22133/isia.2023.371008.1025](https://doi.org/10.22133/isia.2023.371008.1025)
12. Foley, H., Bogue, J., & Onakuse, S. (2016). New Conceptual Framework for Sustainability. *Irish Studies in International Affairs*, 27, 145-163. doi:[10.3318/isia.2016.27.11](https://doi.org/10.3318/isia.2016.27.11)
13. Groat, L. N., & Wang, D. (2013). *Architectural Research Methods*. New Jersey: Wiley.
14. Hasani, A., & Mofidi Shemirani, S. M. (2020). Theoretical Interaction of Principles and Indicators of Urban Design in Adaptation to the Climate Change and Redefining Its Position. *Urban Planning Knowledge*, 4(1), 97-112. [In Persian] doi:[10.22124/upk.2020.14732.1317](https://doi.org/10.22124/upk.2020.14732.1317)
15. Houshiar, M. (2021). A Critical Review on the Book Theoretical Foundations from the Collection of Art in Islamic Civilization. *Critical research paper on humanities texts and programs*, 21(8), 433-456. [In Persian] doi:[10.30465/crtls.2021.35366.2167](https://doi.org/10.30465/crtls.2021.35366.2167)
16. Hultzs, A., & Martínez, S. P. (2023). Reading-With: A Collaborative Method for Inclusive Architectural Histories. *Architectural Histories*, 11(1). doi:[10.16995/ah.10332](https://doi.org/10.16995/ah.10332)
17. Jacoby, v. v. (2013). The Reasoning Of Architecture: Type And The Problem Of Historicity. Doctor of Engi-

- neering Diploma - *The Technical University of Berlin*.
18. Jarecki, J. B., Tan, J. H., & Jenny, M. A. (2020). A Framework for Building Cognitive Process Models. *Psychonomic bulletin & review*, 27(6), 1218-1229. doi:[10.3758/s13423-020-01747-2](https://doi.org/10.3758/s13423-020-01747-2)
19. King, G., Cohen, R., & Verba, S. (2021). Social Research Design: Scientific Inference in Qualitative Research. Translated by Ali Abedi-Ranani. *Tehran: Allameh Tabatabaee University*. [In Persian]
20. McBride, D. M., Cutting, J. C., & Zimmerman, C. L. (2022). *Cognitive Psychology: Theory, Process, and Methodology*. London: *SAGE Publications, Inc.*
21. Moon, K., & Blackman, D. (2017). A Guide to Ontology, Epistemology, and Philosophical Perspectives for Interdisciplinary Researchers. Retrieved from Integration and Implementation Insights: <https://i2insights.org/2017/05/02/philosophy-for-interdisciplinarity/>
22. Moosavian, S. (2021). Analysis of Theoretical Approaches to Perceiving and Matching Aesthetics Experience in Environmental Sciences. *Bagh-e Nazar*, 18(101), 37-50. [In Persian] doi:[10.22034/bagh.2021.253388.4694](https://doi.org/10.22034/bagh.2021.253388.4694)
23. Mordecai, Y., Fairbanks, J. P., & Crawley, E. F. (2021). Category-Theoretic Formulation of the Model-Based Systems Architecting Cognitive-Computational Cycle. *applied sciences*, 11(4), 1945. doi:[10.3390/app11041945](https://doi.org/10.3390/app11041945)
24. Naghdbishi, R. (2018). Environment-Behavior (E.B) Based Architectural Training Modeling. *Architectural and Environmental Research*, 1(1), 55-68. [In Persian] doi:[10.30470/jaer.2018.32728](https://doi.org/10.30470/jaer.2018.32728)
25. Naghizade, M., & Ostadi, M. (2014). A Comparative Analysis of the Notion of Perception and Its Process in Environmental Psychology and Philosophy with an Emphasis on Its Application to Urban Design. *JRIA*, 1(3), 3-14. [In Persian] <https://jria.iust.ac.ir/article-1-151-fa.html>
26. Nourmohammadzad, H., & Zare, E. (2024). Analysis of Urban Design Subjects Associated with the Concept of “Linkage”. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 21(133), 57-64. [In Persian] doi:[10.22034/bagh.2024.425111.5490](https://doi.org/10.22034/bagh.2024.425111.5490)
27. Rahmani, E., Etesam, I., & Mokhtabad Amraee, M. (2016). A Comparative Analysis of Modernist and Post-modernist Readings of Architectural Works. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism(JIAU)*, 7(2), 95-112. [In Persian] doi:[10.30475/isau.2017.62033](https://doi.org/10.30475/isau.2017.62033)
28. Read, J., & Meath, C. (2024). A Conceptual Framework for Sustainable Evidence-Based Design for Aligning Therapeutic and Sustainability Outcomes in Healthcare Facilities: A Systematic Literature Review. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 18(1), 86-107. doi:[10.1177/19375867241302793](https://doi.org/10.1177/19375867241302793)
29. Recalde, L., Meza, J., & Terán, L. (2019). Cognitive Systems for Urban Planning: A Literature Review. *International Summit Smart City 360°*, 249-270. doi:[10.1007/978-3-030-51005-3_22](https://doi.org/10.1007/978-3-030-51005-3_22)
30. Rezaei, H., keramati, G., Dehbashi sharif, M., & Nasir Salami, M. (2018). A Schematic Explanatory Pattern for the Psychological Process of Achieving Environmental Meaning and Actualizing Sense of Place Focusing on the Intervening Role of the Perception. *Bagh-e Nazar*, 15(65), 49-66. [In Persian] doi:[10.22034/bagh.2018.74083](https://doi.org/10.22034/bagh.2018.74083)
31. Tavangar, M. R., & Habibi, M. (2022). Applications of the Critical Analysis of Discourse in Urban Research. *Soffeh*, 32(2), 89-104. [In Persian] doi:[10.52547/sofeh.32.2.89](https://doi.org/10.52547/sofeh.32.2.89)
32. Terrone, E. (2019). Principles of Construction. An Ontology of Design. *Ardeth*, 5, 26-41. doi:[10.17454/AR-DETH05.03](https://doi.org/10.17454/AR-DETH05.03)
33. Vidler, A. (2018). Theories in and of History. Retrieved from *e-flux Architecture*: <https://www.e-flux.com/architecture/history-theory/225183/theories-in-and-of-history>
34. Weber, R. A. (2020). Constructs and Indicators: An Ontological Analysis. *Management Information Systems Quarterly*, 45(4), 1645-1678. <https://doi.org/10.25300/>

[MISQ/2021/15999](#)

35. Yadegarzade, B., & Nourian, F. (2018). An Explanation of Professional Associations in Urban Planning Based on Critical Discourse Analysis. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 23(3), 41-52. [In Persian] doi:[10.22059/jfaup.2019.268826.672153](#)

36. Yang, N., Chen, B., & Xi, J. (2024). A Theoretical Design Framework of Contemporary Vernacular Architecture Based on a Scoping Review of the Best Practices Worldwide. *Buildings*, 14(11), 3525. doi:[10.3390/buildings14113525](#)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی